

EPISCOPUL IOAN LEMENI (1832-1850) ȘI PROBLEMELE EPOCII SALE

Marcel Știrban

La Blaj, episcopului Bob îi urmează *Ioan Lemeni* (1833-1850). În vremea sa, istoria Bisericii Greco-Catolice se identifică întru totul cu aceea a națiunii române. Evenimentele politice sunt deosebite acum și se desfășoară în jurul a trei probleme principale: încercarea de introducere a limbii maghiare în școlile confesionale românești (1842), ca o măsură de maghiarizare a românilor; revoluția de la 1848-1849; uniunea forțată a principatului Transilvaniei cu Ungaria (1848).

Biserica Greco-Catolică și școlile ei – credincioșii, preoții, profesorii, elevii și studenții – participă având un rol activ în toate aceste evenimente, inițiază, pregătesc, conduc și iau parte la acțiuni hotărâtoare pentru destinul națiunii române. Episcopul Ioan Lemeni și elita clericală greco-catolică e în fruntea lor, iar masele îi urmează. Se afirmă la Blaj, în vremea lui Lemeni, cea de a doua strălucită pleiadă de dascăli – Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Ioan Rusu, Aron Pumnul și George Barițiu.

Blajul este, în vremea episcopului Lemeni, un puternic centru spiritual care polarizează forțele românești, indiferent de confesiunea lor. În cancelaria episcopiei se redactează memoriul din 8 martie 1842 împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în școlile române confesionale. Împreună cu episcopul ortodox Vasile Moga, episcopul Lemeni a înaintat Dietei din Cluj, în același an, un memoriu în legătură cu drepturile românilor din "*fondus regius*" ("pământul crăiesc"), adică domeniile coroanei.

Profesorii de la Blaj predau lecțiile la clasă și fac traduceri în limba română. Simion Bărnuțiu urmărește problemele de filozofie și de drept, traduce în românește din filozofia lui Krug, de care va și rămâne puternic influențat. Prin Timotei Cipariu, se continuă studiul limbii și al istoriei naționale cu o mare erudiție. Prin Demetriu Boer și I. Rusu se predau, tot în limba română, dreptul canonic, dreptul particular al Bisericii răsăritene și istoria universală. Episcopul Lemeni dă școlilor de la Blaj o altă înfățișare. Le îngăduie să pregătească și să formeze generația eroică de la 1848.

În vremea lui, Blajul – Catedrala episcopală și Câmpul ce se va numi de atunci al Libertății – va găzdui elita și poporul, veniți aici pentru a spune care erau dorințele națiunii române din Transilvania¹. Aici au fost învățate Poruncile Dumnezeiești și tot aici și Crezul Națiunii Române. Aici se cuvenea să fie rostite și unele și altele spre a fi auzite de vechea stăpânire.

"Vrem să ne unim cu Țara"

Revoluția română de la 1848/1849 este parte a celei europene², însă nu-și are cauzele în afara spiritualității românești. Cunoaște forme proprii de desfășurare – pașnice și violente. Are programe ce pornesc de la realitățile interne, brodate pe idealurile generale ale tuturor revoluțiilor pașoptiste europene:

Libertate, Egalitate și Frăție³

Este o acțiune a lumii moderne europene, pornită de la sine – fără să fie dirijată de undeva – în direcția democratizării structurilor statale. Desigur, prin aceasta nu vrem să negăm rolul revoluției franceze sau influențele exercitate de altele. Ideile revoluționare, oricare ar fi ele, nu au granițe. Prind însă numai când au un suport de masă și o motivație proprie. Trăiesc sau mor prin consecințele lor.

În ceea ce ne privește, revoluția de 1848/49 este o altă acțiune politică ce cuprinde toate provinciile românești – Țara Românească, Moldova și Principatul Transilvaniei. Este o trăsătură fundamentală, de o importanță covârșitoare, depășită doar de Unirea lui Mihai. Revoluția română din 1848/49 se desfășoară în același timp cu celelalte revoluții europene; ele nu au programe identice; au

¹ Teodor Seiceanu, Manifestări premergătoare Adunării Naționale de la 3/15 mai 1848 din Blaj, Unirea, 1995, 6, nr. 4; Idem, Blajul și anul 1848, Unirea, 1992, 3, nr.4; Idem, Adunarea Națională de la 3/15 mai 1848 din Blaj, Unirea 1995, 6, nr. 5; Ioan Georgescu, 3/15 mai, Blajul, 1934, 1, p. 179-200.

² Dumitru Suciu, Contribuția elitelor politice românești la democratizarea și armonizarea geografiei politice europene, 1848-1918. Anuarul Inst. Ist. Cluj, 1993, 32, p. 149-168; 1994, 33, p. 33-60; 1995, p. 217-235 C. Bodea, Lupta românilor pentru unitate națională, 1834-1849, București, Ed. Academiei, 1967. Cf. Bibliografia istorică a României, toate volumele apărute.

³ 1848 la Români. O istorie în date și mărturii de Cornelia Bodea, vol. I-II, București, 1982; Victor Chereșteșiu, Adunarea Națională de la Blaj, București, 1966; Liviu Maior, 1848-1849 – Români și unguri, București, 1998; Gelu Neamțu, Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849, Cluj, 1996; – Ancheta Kozma din Munții Apuseni: revoluția din 1848 în Transilvania. Coordonatori G. Neamțu și I. Bolovan, Cluj, Centrul de Studii Transilvane, 1998.

însă *puncte comune* și la desfășurarea lor *participă români din întreg spațiul geografic al românismului*. La Blaj au venit, alături de transilvănenii stabiliți în Țara Românească – August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Florian, C. Roman – Dimitrie Brătianu din partea Comitetului revoluționar din Țara Românească, bănățenii și reprezentanții comitatelor apusene, moldovenii Alecu Russo, L. Rosetti, N. Ionescu, Z. Moldovanu. Aici și acum se prefigurează spiritual unirile din 1859 și 1918. Pe Câmpia Libertății de la Blaj, mulțimea a și strigat într-un cor al inimilor: *"Vrem să ne unim cu Țara"*.

Atitudinea revoluției române față de cele trei mari imperii europene – Austria, Rusia și Turcia –, sub influența cărora se desfășura atunci istoria noastră, a fost diferențiată. La fel a fost și aceea a marilor puteri. În ce privește Austria și Transilvania, cea dintâi a manifestat, aparent, o atitudine binevoitoare și favorabilă românilor din Transilvania și, în general, revoluției române. La rândul ei, Transilvania – toate cele trei țări românești, de fapt – și-a acomodat linia de conduită și chiar programul în așa fel încât să nu vină în conflict cu interesele Austriei, devenită monarhie constituțională ca urmare a revoluției din martie.

Încrederea în împărat, zdruncinată în vremea revoluției lui Horea, se reface. În anul 1848, Viena recâștiga simpatia românilor. Această apropiere nu exclude programul naționalist. El există și cunoaște forme superioare chiar. E *trăsătura fundamentală a revoluției române în general*. Programul național al revoluției din Transilvania, desigur, avea particularitățile sale determinate de realitățile de aici. Mișcarea națională însemna apărarea limbii și drepturi politice, dar, în același timp și dorința creării cadrului instituțional, local și central, legislativ, administrativ, de drept și spiritual pentru națiunea română. Este un program complex, formulat în vremuri revoluționare, dar cu adânci rădăcini în Supplexul de la 1791 și în gândirea episcopului Inochentie Micu. Este făclia revoluției, portdrapelul ei, cu o fundamentare foarte solidă, pregătită îndelung de Simion Bărnuțiu și rostită tot de el în Catedrala Blajului la 2/14 mai 1848.

Revoluția românilor din Transilvania are un program democratic, cu scopuri foarte clar formulate, și se desfășoară în câteva etape, în forme pașnice și violente.

Pregătirea revoluției. Cronologic, înseamnă lunile martie-aprilie 1848, când pe de o parte publicațiile românești – *"Gazeta de Transilvania"*, *"Foaițe pentru minte, inimă și literatură"* (din Brașov), redactate de George Barițiu, și *"Organul luminării"*, devenit Organul Național (din Blaj) al lui Timotei Cipariu – două ilustre personalități românești – vor publica o serie de materiale în care dezbate problemele social-politice ce se cereau rezolvate. Pe de altă parte, la 27 martie/8 aprilie, este eliberat din închisoarea de la Pesta, Eftimie Murgu, devenit conducătorul românilor bănățeni. Încă la 12/24 martie, Simion Bărnuțiu, profesor și jurist, de aceeași mărime spirituală cu Cipariu și Barițiu, redactează și răspândește o Proclamație prin care cheamă națiunea română la acțiune: *"Astăzi – spunea el – este ziua învierii popoarelor celor moarte. Ascultați români! Voi ați fost până acum morți politicește... Voi, un milion trei sute de mii și mai bine de români, nu existați pe lume ca nație... Astăzi este ziua învierii dreptului nostru..."*, pentru ca, după o analiză a procesului iobăgiei, să încheie subliniind din nou obiectivele generale ale luptei românilor de la 1848: *"Încă o dată, fraților! Fără naționalitate pentru noi și republică, e numai un despotism afurisit. Ștergerea iobăgiei nației române, congres național, în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora"*⁴.

Proclamația lui Simion Bărnuțiu, ce sintetiza vechi și noi aspirații ale națiunii române, este larg răspândită în orașele și satele ardelene. O proclamație similară au redactat la Cluj, la 16/28 martie 1848, Alexandru Papiu Ilarian, Ion Buteanu, Florian Micaș și alți tineri români revoluționari. În sprijinul celor cerute de ei, au fost organizate în luna aprilie mai multe adunări populare la Câmpeni, Bistra, Abrud. La Târgu-Mureș, Avram Iancu, la mijlocul lunii martie, cerea *"desființarea robotelor fără despăgubire"*. Pentru el – asemeni tuturor revoluționarilor români – *"Libertate, Egalitate și Frățietate sunt deviza noastră, tezaurul cel mai scump și obiectivul cel mai sfânt"*. În numele lor sunt gata, de va fi nevoie – avertizează tot Avram Iancu – să-și verse și sângele *"până la cel din urmă român"*.

Avram Iancu exprima un crez al său și al generației sale, crez ce va găsi o fundamentare de drept și o exprimare plenară în Catedrala Blajului, la 2/14 mai 1848, și pe Câmpia Libertății, tot de la Blaj, o zi mai târziu, la 3/15 mai. Până atunci însă, la Blaj va avea loc o primă adunare pregătitoare a Adunării celei Mari din Duminica Tomii. Ea a avut loc la 18/30 aprilie 1848, ca urmare a Proclamației redactate de Aron Pumnul, profesorul de filosofie de o aleasă cultură de la școlile blăjene⁵. Poporul era chemat aici

⁴ Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, p. 211-212.

⁵ Ibidem, p. 217, textul proclamației, p. 218-220.

pentru a hotărî căile de urmat în împlinirea dezideratelor naționale și sociale în spiritul noilor timpuri. Proclamația e răspândită în sate și orașe. Ecoul este puternic și de pretutindeni sosesc la Blaj oștenii neînarmați ai Principatului, în frunte cu tribunii lor, tineri intelectuali. Avram Iancu și Ioan Buteanu erau în fruntea moșilor. Cronicile vremii spun că românii s-au adunat de pretutindeni, ca la vreo patru mii de oameni, în acea Duminică a Tomii.

Nu se formulează acum programul revoluției, se pregătește însă psihologic viitoarea adunare de la Blaj, căreia îi revine și obligația și meritul de a direcționa programatic acțiunile românilor din anul 1848. Aici și acum are loc însă *întâiul dialog* purtat între elită și popor, *organizat la scară națională*. Un dialog pașnic, în care nu se confruntă părți adverse, ci este mai degrabă un prim examen al conștiinței naționale colective, susținut de generația românilor de la 1848 – iobagi și oameni liberi, țărani și intelectuali. Cu toții și-au verificat *forța și crezul*, și în temeiul lor au *hotărât* reîntoarcerea la Blaj peste două săptămâni. Acestea sunt meritele și semnificațiile istorice și politice ale primei Adunări de pe Câmpia Libertății de la Blaj.

Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848 este o puternică manifestare colectivă a spiritualității românești din Transilvania. Prin obiectivele sale umaniste și realiste, este și cea mai însemnată. Aici și acum se expune programul revoluției române din Transilvania, fundamentat cu o zi mai devreme în Catedrala Blajului de către Simion Bănuțiu. Ceea ce realizează el este, de fapt, un nou Supplex al românilor, exprimat în termenii lumii moderne. A fost o strălucită pledoarie pentru cauza poporului român, pentru drepturile sale naționale, politice, socio-economice și spirituale. A fost arătată în Catedrala Blajului, prin glasul lui Bănuțiu, toată istoria românilor transilvăneni, din străvechi timpuri și până la el, și gloria străbună, și toate nedreptățile stăpânilor, străine. A fost un aspru rechizitoriu și un hotărât *NU* spus gândurilor și planurilor maghiarimii de a anexa cea de a treia țară românească, Principatul Transilvaniei, la regatul ungar.

Simion Bănuțiu cerea ca *"națiunea adunându-se din toate părțile la această sărbătoare a libertății... să proclame libertatea și independența națiunii române"*. Atitudinea Adunării trebuia să fie de neclintit, hotărâtă și dreaptă; în spiritul aspirațiilor naționale, dar și în consens cu cerințele lumii europene. Aceasta însemna: dreptate pentru națiunea română și egalitate cu celelalte națiuni ale imperiului. "Libertate, Egalitate și Frățietate" era deviza rostită în Catedrala Blajului, al cărei ecou a străbătut toate deceniile următoare, a însuflețit întreaga noastră luptă națională, pentru a învinge la Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918. În discursul lui Goldiș și în Hotărârea Unirii Transilvaniei cu Regatul Român, din Sala Marii Uniri, regăsim ideile bănuțiene. Le regăsim – cele ce privesc independența Transilvaniei, adaptate, desigur, noilor condiții – și în Declarația de autodeterminare a Partidului Național Român, citită în Parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918, de către deputatul Alexandru Vaida-Voievod. Era un act de mare curaj din partea lui Bănuțiu, după cum a fost la fel și din partea lui Vaida.

"Națiunea română declară sărbătorește – spune Bănuțiu – că de aici înainte nu se va cunoaște obligată decât prin legile care se vor pune în dieta țării, unde va fi reprezentată și ea după dreptate și cuviință și se va ține datoare cu ascultare numai dregătorilor aleși din sânul său". Aceeași națiune română *"dă de știre – prin glasul lui Bănuțiu – națiunilor conlocuitoare că, voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni și cunoaște același drept pentru toate. Voiește a-l respecta cu sinceritate, cerând respect împrumutat după dreptate. Prin urmare –conchide Bănuțiu – națiunea română nici nu voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate"*⁶.

Desigur, este vorba aici de exprimarea unor trăsături spirituale ale poporului român, dar și de un angajament solemn în numele acestuia. Națiunea română de la 1848 dorea o viață independentă, o emancipare a tuturor stărilor sale sociale și o încadrare a elitei noastre în toate structurile instituționale, într-un mod egalitar cu reprezentanții tuturor naționalităților conlocuitoare. Hotărârea de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 se întemeiază pe aceleași principii, iar discursul de atunci al lui Iuliu Maniu este o pledoarie și o garanție pentru triumful lor.

Cuvântarea lui Simion Bănuțiu în Catedrala Blajului are semnificația unei rugăciuni în fața Altarului și a lui Dumnezeu, în fața oamenilor și a posterității. E solemnă și angajantă, în același timp. A primit binecuvântarea cerului și a fost bine primită de oameni. De oamenii strănsi în catedrală și de cei ce

⁶ Ibidem, p. 425. Cf. și Bibliografia lucrărilor lui Simion Bănuțiu și a problemelor de istorie.

aveau să sintetizeze programul revoluției, ascultat și aprobat de mulțimea strânsă pe Câmpia Libertății în zilele de 3-4/15-16 mai 1848. A izvorât din gândirea elitei române și a răspuns vrierilor întregii națiuni române.

Românii pe Câmpia Libertății de la Blaj. Programul revoluției.

"Libertate, Egalitate și Frățietate" a fost deviza din care s-au născut întrebările adresate mulțimii la 3/15 mai 1848 și tot în temeiul ei vin și răspunsurile acesteia. Mulțimea cere eliberarea de iobăgie, egalitate între toate națiunile, egalitatea limbii române cu a celorlalte neamuri, încetarea robotelor fără nici o despăgubire și, *"să nu se hotărască nimic și nicăieri despre noi, fără de noi"*. Erau toate gândurile și vrierile lui Inochentie Micu, cerute cu un veac mai înainte, cu glas de înalt ierarh și de adevărat voievod al tuturor românilor din Transilvania, cum spunea Iorga.

Răspunsurile venite din mulțime s-au constituit în temeiurile de drept ale celor 16 puncte ale *Petiției Națiunii Române*, citită și explicată, în cei mai potriviți termeni, a doua zi, tot pe Câmpia, numită de atunci, a Libertății. A fost citită de către Augustin Treboniu Laurian, destoinic și neînfricat urmaș dac, cu vrednicie de mare român, explicată mulțimii și sancționată de ea. Nu era, de fapt, o simplă petiție, ci un adevărat proiect de Constituție, menit a deschide, prin punerea în aplicare, drumul românilor transilvăneni spre o nouă viață, spre o nouă epocă istorică.

Totul e cerut în numele națiunii române, pentru națiune, și cuprinde revendicări de ordin politic, social, economic și spiritual:

1. *"Națiunea română, rezimată pe principiul libertății, egalității și frăției, pretinde independența sa națională..."*;

2. *"Națiunea română pretinde ca biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămână liberă, independentă de oricare altă biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei..."*.

3. *"Națiunea română, ajungând la conștiința drepturilor individuale omenești, cere, fără întârziere, desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobași atât în comitate, cât și în districte, scaune și granițe militare. Cere totodată și desființarea dijmelor ca un mijloc de contribuire împiedecător economiei"*;

4. *"Națiunea română pofteste libertatea industrială și comercială..."*;

5. *"Națiunea română pofteste ca dajdia (darea) ce s-a pus de un timp încoace asupra vitelor care din pricina strâmtorii hotarelor gremiale se țin și se pasc în țările vecine... să se șteargă cu totul"*;

6. *"Națiunea română cere desființarea dijmii, adică a zeciuiei metalelor (!) create în patria noastră..."*;

7. *"Națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie și a tipări fără nici o cenzură..."*;

8. *"Națiunea română cere asigurarea libertății personale..."*;

9. *"Națiunea română cere titlurile de jurați, cu publicitate, în care procesele să se facă verbal..."*;

10. *"Națiunea română cere înarmarea poporului sau gardă națională... Militia română să-și aibă ofițerii săi români"*;

11. *"Națiunea română cere denumirea unei comisii mixte... pentru cercetarea cauzelor de hotărâcie a moșiilor și pădurilor, de ocuparea pământului comun și a sesiilor iobăgești..."*;

12. *"Națiunea română cere dotarea clerului român întreg din Casa Statului, întocmai ca și clerul celorlalte națiuni"*;

13. *"Națiunea română cere înființarea școalelor române pe la toate satele și orașele, a gimnaziilor, instituțiilor militare și tehnice, a seminariilor preoțești, precum și a unei universități românești..."*;

14. *"Națiunea română pretinde purtarea comună a sarcinilor publice după starea și averea fiecăruia și ștergerea privilegiilor"*;

15. *"Națiunea română pofteste să se facă Constituțiune nouă pentru Transilvania, prin o adunare constituantă a națiunilor țării, care constituțiune să se întemeieze pe principiile dreptății, libertății și fraternității, să se lucreze codice noi și civile, penale, comerciale etc, tot după acele principii"*;

16. *"Națiunea română cere ca națiunile conlocuitoare nicidecum să nu ia în dezbatere cauza uniunii cu Ungaria, până când națiunea română nu va fi națiune constituantă și organizată cu vot"*

deliberativ și decisiv în camera legislativă. Iară, din contră, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se lăsa la pertractarea aceleiași uniuni, de noi fără noi – atunci națiunea română protestează cu solemnitate"⁷.

Legat de acest ultim punct, *uniunea* cu Ungaria a fost respinsă cu hotărâre de elita română prin toate scrierile ei, iar în ce privește poporul, națiunea a cerut același lucru chiar pe Câmpia Libertății de la Blaj, strigând "Vrem se ne unim cu Țara!"

Toți cei prezenți aici erau constituiți în Adunarea generală națională a românilor transilvăneni. *"Marea Adunare Națională de la Blaj, din 3/15 mai 1848, a fost o excepțională demonstrație de forță și solidaritate națională românească – spune distinsul profesor de la Universitatea ieșeană, Gheorghe Platon. Drumul spre locul de adunare al zecilor de mii de țărani a reliefat puternic conștiința acestei forțe coplesitoare, a răscolit întreaga națiune, a verificat conștiința nevoii de a impune și apăra drepturile și independența națiunii".* Și citează câteva izvoare contemporane: *"Se slobozeau la vale ca puhoiul, toți în veșminte slabe, ca în zi de cea mai mare sărbătoare"; la Blaj era "șesul plin de popor și de pe toate dealurile și colinele curgeau cete de popor; văzându-le omul gândea că au înviat din morți și se grăbesc la Blaj ca să-și vadă ziua libertății cu al cărei dor le-a expirat sufletul".*

Mulțimea a venit pe Câmpie chemată de sunetul clopotului cel mare al catedralei, într-o ordine perfectă, cu preoții și tribunii în frunte și cu stindardul arborat printre ei. Era o mare de oameni – așa cum va fi peste câteva decenii la Alba-Iulia – veniți de la șes și munte, din părțile Făgărașului și ale Sibiului, din Apusenii lui Avram Iancu, de pe Târnavele lui Timotei Cipariu, de pe Mureș, de pe Someșuri și Crișuri, din toată Transilvania. Era o mare de oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare și gata a răspunde marilor întrebări și marilor probleme ale vremii de atunci, cu hotărâre și demnitate.

Pentru învățatul revoluționar sas, prieten al românilor, Stephan Ludwig Roth, *"Ardealul nu mai este Ardeal, ci România"*. Acesta e marele câștig al Adunării de la Blaj din mai 1848. S-a pus temelia unui drum de luptă și s-a dovedit țăria națiunii române. Ei au plecat de la Blaj – spune tot profesorul Platon – *"întăriți în sentimentele și convingerile naționale"*.

Cadrul a fost oferit de Blaj – inima românismului în Țara Transilvaniei. Un orașel mic și ieri și azi, în care au trăit însă și s-au format mulți oameni mari. E o școală de ideal național propovăduit neîncetat de dascălii lui. Și tot aici, tribunii de la 1848 – cei mai mulți dascăli sau foști elevi ai școlilor blăjene – spuneau mulțimii: *"Voi sunteți milioane, îndărătul vostru e un trecut de glorie, înaintea voastră strălucește un viitor nemărginit". "Uitați-vă pe câmp, românilor – le spunea Avram Iancu țăranilor – suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem mulți și tari"*.

Blajul a oferit, în același timp, și prilejul înfrățirii tuturor românilor, și al iubirii tuturor neamurilor. A fost o înfrățire a românilor dincolo de starea lor socială și de confesiunea lor. Au stat la un loc atunci înalții arhieriei Ioan Lemeni, român unit, și Andrei Șaguna, român ortodox. Au stat împreună, spre binele și folosul neamului, ei și toți credincioșii lor. Și tot aici s-au făcut solemne promisiuni de egalitate și frățietate cu toți cei de alt neam și de o altă lege.

Revoluția română din Transilvania își urmează cursul său. Programul de la Blaj este adus la cunoștința dietei și împăratului de la Viena. Are însă soarta tuturor demersurilor românilor. Îl respinge dieta și îl nesocotește *"drăguțul de împărat"*. Mai mult, la 17/29 mai, dieta întrunită la Cluj – sfidând hotărârile Adunării de la Blaj – votează *"uniunea"* Principatului Transilvaniei cu Ungaria, iar împăratul o sancționează. Starea de spirit e revoluționară. Nemulțumirile sunt deopotrivă în rândurile țărănimii și ale intelectualității. Și românii se adună din nou la Blaj.

A treia Adunare de la Blaj

Timp de 10 zile, din 15 septembrie 1848, Câmpia Libertății de aici găzduiește din nou peste 20.000 de țărani hotărâți, veniți să-și dobândească, de va fi nevoie, cu forța armelor, drepturile cerute, în același loc, în luna mai. Avram Iancu și Axente Sever sunt în fruntea lor. Vin și Bărnăuțiu, Laurian și Papiu.

Adunarea nu recunoaște *"uniunea"* Transilvaniei cu Ungaria, cere ca dieta să fie formată din deputați români, maghiari și sași, proporțional cu numărul fiecărei națiuni, iar guvernul provizoriu să fie ales pe aceleași baze. În numele națiunii române, adunarea declara recunoașterea ca suveran al Principatului Transilvaniei numai pe împăratul de la Viena. Aceeași adunare a susținut și revendicările țărănimii.

⁷ Ibidem, p. 459-466.

Noua adunare de la Blaj nu cunoaște amploarea celei precedente, are însă o semnificație aparte. Românii încep să acționeze pe cont propriu. Trec la organizarea politică și militară a provinciei. Transilvania este împărțită în 15 prefecturi, fiecare având câte o legiune. Masele populare văd în *Comitetul Național* ales aici un adevărat guvern revoluționar. În Transilvania, se instituie o autoritate și o administrație românească. Bănătenii, care au urmat calea ardelenilor, pășesc pe același drum. Sunt dizolvate gărzile maghiare. Organizarea administrației românești se face pe baza vechii tradiții autohtone. Puterea imperială este nemulțumită de evoluția lucrurilor. Revoluția își continuă mersul său.

Adunarea de la Sibiu din 28 decembrie 1848/9 ianuarie 1849 și Petiția din 13/25 februarie

Nu se renunță încă la petiții. Românii mai au nădejde că le vor fi ascultate cererile. În lunile decembrie 1848 – februarie 1849 se prefigura un nou curent, potrivit căruia se preconizează o mai strânsă colaborare între românii din întreg imperiul habsburgic. La Sibiu, sub președinția lui Șaguna, se încearcă o definitivare a programului revoluționar în această direcție, iar în februarie se înaintează împăratului o petiție în care se vorbește de *"unirea tuturor românilor din Imperiul austriac într-o națiune de sine stătătoare"*. În martie și aprilie, spre împărat pornesc și alte memorii. Rezultatul este ca și altădată. Dar potrivit Constituției din 4 martie 1849, autonomia Principatului a fost restabilită, s-a admis și existența națională a românilor, fără ca Transilvania să fie socotită totuși provincie românească.

Sfârșitul și urmările revoluției în plan politic

Transilvania se transformă treptat într-un adevărat teatru de luptă. Până în martie 1849 armata guvernului maghiar a reușit să ocupe cea mai mare parte a Transilvaniei. Doar Alba-Iulia și Munții Apuseni se aflau sub stăpânirea românilor conduși de Avram Iancu, Axente Sever, Ioan Buteanu ș.a. Nemeșii maghiari trec la represalii împotriva țăranilor români răzvrățiți. A fost introdusă starea de asediu, reînființate tribunalele de teroare. Mii de țărani cad victime.

Avram Iancu, conducătorul oastei românilor din Transilvania, a înțeles că promisiunile împăratului sunt vorbe neauzite și, mai ales, neascultate de nimeni, că există pentru îndreptarea lucrurilor o singură cale. Bun organizator, ajutat în același timp și de alți inimoși prefecti, desfășoară o eroică revoluție în munți și resping atacul armatei maghiare, condusă de contele Kemény Farkas. Acceptă apoi tratativele propuse de L. Kossuth. E atacat prin surprindere de trupele maghiare conduse de Hatvany, apoi de Paul Vasvary. Sunt înfrânți amândoi.

Contraofensiva armatei austriece și intrarea trupelor țariste în Transilvania determină guvernul maghiar să accepte propunerile de tratative și colaborare formulate de Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Cezar Bolliac. La 2/14 iulie 1849, la Seghedin, se semnează *Proiectul de pacificare* și *Tratatul* pentru formarea unei legiuni române. Se recunoaște totodată din partea guvernului maghiar dreptul de a folosi limba română în administrația comitatelor cu majoritate românească, de a avea funcționari români aici, se recunoaște desființarea robotelor și a celorlalte obligații feudale. La 16/28 iulie, parlamentul maghiar votează legea naționalităților, prin care se acordau drepturi politice românilor și slovacilor din Ungaria. Iancu s-a angajat să nu atace armata maghiară, iar Kossuth a publicat decretul privind încetarea luptelor între maghiari și români. La 1/13 august 1849, armata maghiară capitula la Șiria. Românii, la rândul lor, siliți de comandantul armatei austriece, depun armele⁸.

Revoluția românilor se sfârșește. Un regim autoritar se instaurează în întreg imperiul. Legiunile armate din Apuseni sunt obligate să depună armele. Avram Iancu, omul în care *"clocotea în el viața și sănătatea"*, omul cu înfățișare de tribun amintind de vremea străbunilor noștri, omul cu trăsături de luptător, hotărât și dârz, neînfricat și demn, un om vrednic al timpurilor sale, născut spre a contribui la construcția unei alte lumi, conducătorul oștirii române din Apuseni, rățăște de acum în munții săi doinind eterna jale a unui vrednic popor. Alți revoluționari, ca Eftimie Murgu, iau drumul închisorilor sau al exilului.

Și totuși, s-a frânt un lanț, cel al asprei iobăgii, pentru mulțimea românilor din Principat. Au fost desființate și instituțiile feudale ale celor trei națiuni până atunci privilegiate. Românii nu mai sunt doar tolerați, ci recunoscuți ca națiune. Toate acestea însemnau foarte mult, însă nu îndeajuns pentru a se asigura națiunii române drumul de prosperitate dorit. De aceea, lupta națională a românilor va continua aici, fără răgaz, încă aproape șapte decenii. Revoluția românilor din Transilvania a fost numai o nouă treaptă în istoria Marii Uniri.

⁸ Cf. Lupta națională din veacul al XVIII-lea până la 1867. Bibliografie.

Confruntările militare s-au încheiat, nu însă și cele politice. Dimpotrivă, ele cunosc de acum – și mai ales după 1867 – noi forme de manifestare. Intensitatea lor e, poate, puțin diferită de la un guvern la altul, dar în ansamblu poartă pecetea unui război dus de acum, fără arme, cu precădere de către partidele politice înființate la sfârșitul deceniului șapte.

Episcopul Ioan Lemeni în judecata oamenilor și a istoriei

Lui Ioan Lemeni nu-i va fi dat să străbată, ca episcop activ, noua etapă din istoria Bisericii lui și a vieții politice din deceniul absolutismului, deși va trăi până în martie 1861. Cu unsprezece ani mai devreme (în martie 1850), a fost obligat de către guvernatorul Transilvaniei, Ludwig Wolhgemuth, să-și prezinte demisia, după care, la 10 aprilie a.a., pleacă la Viena, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

Demisia impusă a fost un act de pedeapsă pentru atitudinea sa din timpul revoluției pașoptiste, considerată prokossuthistă⁹. A avut loc și după multe confruntări din timpul episcopatului său, neprovocate întotdeauna de el, și după nesfârșite acuzații pentru lucruri de care a fost mult mai puțin vinovat decât i s-a reproșat în epocă, sau i s-a imputat mai târziu. A fost socotit de unii contemporani ai săi și de o parte a istoriografiei noastre din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, de istoriografia secolului nostru, adeseori, ca vândut străinilor, "ungurit", retrograd în raport cu lumea nouă, chiar om nepotrivit vremurilor de atunci, fără însușiri elitare și intelectuale deosebite, certat cu cei din jurul său. Nedreptățile care i s-au făcut în viață au fost urmate astfel de altele, după moarte, morale desigur, prin caracterizările și învinuirile aduse, prin sentințele date, neiertătoare, dar multe și nedrepte.

Prin formația lui și prin acțiunile sale, Ioan Lemeni se încadrează, totuși, în rândurile elitei noastre clericale și laice, pătrunsă de spiritul și dragostea față de limba și națiunea română, față de valorile spirituale și el a luptat pentru apărarea drepturilor lor. A urmărit însă, în deceniul cinci al veacului său, în anii revoluției pașoptiste – spre deosebire de elita tânără revoluționară – realizarea dezideratelor comune pe căi deosebite, pașnice și petiționare. A rămas tributar vechilor căi și vechilor mijloace de luptă cunoscute de elita politică și clericală europeană, în general, până la revoluția franceză. A crezut, în același timp, că în acțiunile sale trebuie să pomească de la statutul său de înalt ierarh al unei Biserici creștine ce considera că îi impunea, în lupta națională pentru îndreptarea lucrurilor, alegerea căilor considerate legale și pașnice.

Episcopul Lemeni a dorit românilor – și în 1834, și în 1848 – *un viitor potrivit drepturilor lor naturale*, nu însă prin ridicarea mulțimii, ci printr-un dialog al elitei românilor cu factorii politici statali, cărora le-a acordat, ca și Șaguna, deplina sa încredere. Aici este izvorul atitudinii sale din 1848. N-a înțeles formele și căile alese de noul val ce stăpânea gândirea politică europeană în anii revoluției și, mai ales, n-a înțeles că nici o putere imperială n-a dat nimic și niciodată fără a fi constrânsă să o facă de către forțele naționale unite și hotărâte în acțiunile lor revendicative. Este partea lui omenească, ca și a lui Șaguna, dar nu și un motiv de totală repudiare a sa. Nici Șaguna și nici Lemeni nu s-au opus și nu au oprit un proces istoric obiectiv. N-au acceptat formele de luptă preconizate de elita tânără revoluționară și au acordat totală lor încredere puterii politice de la Viena și Budapesta. Aici e marea lor greșală, comună, nu numai a lui Lemeni. Dar trebuie recunoscut că amândoi episcopii au acceptat faptele elitei revoluționare chiar dacă nu le-au împărtășit toate ideile și, mai ales, mijloacele folosite. Au fost deosebit de legați de puterea imperială, Șaguna, până la un punct, era legat mai ales de Viena, în timp ce Lemeni avea mai bune legături cu guvernul maghiar de la Budapesta, dar n-au încetat de a fi români, iar Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 a fost condusă, în calitate de copreședinti, de Lemeni și Șaguna, semn că ei reprezentau încă simbolul luptei naționale în fața mulțimii și în fața puterii statale, maghiară și harzburgică, în timp ce – pentru o vreme – forța reală aparținea elitei tinere, revoluționare.

Lui Lemeni i s-au adus acuze grave din partea adversarilor lui și chiar a unei părți din istoriografia modernă sau contemporană, invocându-se o pretinsă favorizare a răspândirii limbii maghiare în școlile de la Blaj și în cadrul episcopiei, o conducere autoritară a eparhiei și o atitudine nedreaptă față de Simion Bărnuțiu și colegii săi.

În ce privește prima problemă – a susținerii limbii maghiare – ea este pe deplin infirmată de realitatea vremii; a doua – conducerea autoritară – este discutabilă; a treia – conflictul cu Simion Bărnuțiu și grupul său – trebuie privită în contextul epocii de atunci ca o realitate cu cauze generale și particulare.

⁹ G. Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui Simion Bărnuțiu, 1849-1863*. București, Cartea Românească, 1924, p. 217 (Extras din Anuarul de Istorie Națională, 1923-1924). Simion Bărnuțiu surprinde în notele sale de însemnări un dialog dintre episcopul Erdeli al Oradiei și Lemeni aflat la mănăstirea Franciscanilor din Viena, în care se reamintește de atitudinea sa de sprijinire a lui Kossuth. Ibidem.

Amintirea episcopului Lemeni a avut de suferit, fără îndoială, mult din cauza raporturilor sale cu Simion Bămuțiu. A avut de înfruntat, în anii 1842-1846, opoziția lui Simion Bămuțiu și de plătit pentru greșelile, mai ales, ale canonicului său, Baziliu Rațiu, așezat de el (în 1842) ca rector al Institutului teologic de la Blaj; pentru greșelile acestuia și ale teologilor răzvrățiți, îndemnați la nesupunere de grupul de profesori alăturați lui Bămuțiu și potrivnici episcopului.

Nimeni nu poate nega și nimeni nu poate micșora realele calități de mare patriot și mare gânditor ale lui Simion Bămuțiu; a fost providențial prin gândirea sa politică, care l-a așezat, din acest punct de vedere, în fruntea generației pașoptiste. Însuși Lemeni a avut cuvinte de apreciere la adresa lui Simion Bămuțiu, l-a considerat un om înțelept și i-a arătat toată dragostea lui¹⁰. Din cauze lesne de înțeles, Lemeni, ca episcop, nu a putut fi însă de acord cu întreaga sa gândire raționalistă, în temeiul căreia susținea și îndemna și pe alții la îndepărtarea clerului de unele rigori ale vieții monahale și la nerespectarea unor canoane ale Bisericii, în numele liberalismului promovat. Bămuțiu a fost, fără îndoială, omul de mari dimensiuni, arhitectul vremurilor noi. Lemeni și cei care l-au sprijinit nu le-au respins în totalitatea lor. Au apărat însă tradiția din Biserică și au înțeles o dezvoltare progresivă, nu *"în galop... Nu scopul, ci numai mijloacele sunt rele"* – scris, în 31 iulie 1843, arhivarul cancelariei episcopale, Ioan Turcu, comentând acțiunile lui Simion Bămuțiu și ale grupului său¹¹.

Deși totul pare a fi îmbrăcat forma unei lupte dintre doi oameni (sau două grupuri), pomindu-se adeseori de la fapte particulare sau personale, neesențiale, ori generale și semnificative, ea este de fapt, mai profundă și a vizat schimbări radicale, de principii și de structură, de fond. În această luptă, ei s-au așezat în tabere opuse. Învingătoare, în fața istoriei, e cea condusă de Simion Bămuțiu, iar cel înfrânt Ioan Lemeni. Nimeni și niciodată nu poate fi absolvit de greșelile săvârșite. Credem că în cazul lui Lemeni se impune, totuși, o recântărire a lor și, mai ales, contabilizarea, în bilanțul vieții lui, și a faptelor bune, alături de cele socotite a fi fost negative, explicate și analizate toate în contextul vremurilor de atunci. S-a trecut, credem noi, cu prea multă ușurință peste perioadele lui bune (1807-1832-1842) și s-au sancționat cu prea mare asprime atitudinile sale din anii 1842-1846, 1848-1849.

Episcopul Ioan Lemeni provenea dintr-o familie românească de la Dezmir, din comitatul Clujului. S-a născut la 23 aprilie 1780. Tatăl său, nobil, era funcționar al Comitatului și marea lui dorință a fost, multă vreme, ca fiul său Ioan să urmeze o carieră în administrația publică sau în justiție. Spre o asemenea carieră l-a și pregătit. Cursurile primare și secundare le-a urmat la Cluj, Blaj și din nou la Cluj. La Cluj urmează filosofia și dreptul (până în 1800). Pleacă apoi la Viena. A fost sfătuit să rămână la Cancelaria Aulică, dar refuză. Se îndreaptă spre Blaj, cu gândul de-a se înscrie la teologie. Episcopul Bob, la îndemnul tatălui, nu-l primește ca student și îi oferă un post de pe *"domeniul episcopesc"*, apoi îl îndeamnă să meargă la Tabla regească (la Curtea de apel) din Târgu-Mureș.

Ioan Lemeni a insistat să fie primit la teologie. Episcopul Ioan Bob îi satisface, în cele din urmă, dorința. Rămâne ca student la Blaj doi ani, după care, la cererea sa, este trimis la Seminarul teologic de la Oradea, unde termină Teologia în 1805. În același an, reîntors la Blaj, este numit profesor de filosofie la liceu și de istoria Bisericii la seminarul teologic. După doi ani (1805-1807) este trimis ca protopop la Cluj, unde păstorește timp de 13 ani (1807-1820). În 1819, a fost chemat de mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, să ocupe o catedră de teologie la Școala românească de la Socola (Iași). Episcopul Bob n-a fost de acord, iar un an mai târziu (în 1820) îl readuce la Blaj, fiind ales canonic (1819) în locul lui Dimitrie Vaida. Din 1821 devine și secretar al episcopului, funcție pe care o va îndeplini până la moartea lui Bob (octombrie 1830).

Ioan Lemeni și-a terminat, până la vârsta de 25 ani, studiile superioare de filosofie, de drept și teologie cu cele mai bune rezultate, fiind remarcat și apreciat pentru calitățile sale intelectuale și buna lui pregătire. Avea o pregătire umanistă și a fost întâiul ierarh român unit cu studii juridice. Își începe activitatea de preot-profesor la 25 de ani, iar pe aceea de paroh-protopop, de la 27 la 40 de ani. Urcă treptele ierarhiei: canonic de la 39 la 52 ani și episcop de la 52-53 la 70 ani.

Are și o îndelungată activitate ca secretar episcopal (10 ani), în vremea episcopului Ioan Bob. A fost ales episcop, în locul rămas vacant, de sinodul electoral din 3/15 mai 1832, cu un număr covârșitor de voturi (179 din 212), ceea ce dovedea popularitatea de care se bucura în rândurile consistoriului și ale

¹⁰ Coriolan Suciu, Din Procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843-1846). Reproducere din "Cultura Creștină", Blaj, 1998, p. 38.

¹¹ Ibidem, p. 30-31.

clerului. Ioan Lemeni era cunoscut la Blaj prin activitatea desfășurată ca student, profesor, canonic și secretar episcopal vreme de 16 ani. Ca secretar, mai ales, a purtat toate agendele episcopiei și s-a implicat în toate problemele acesteia, în condițiile în care Ioan Bob, octogenar, era copleșit de anii săi mulți și nu lipsiți de greutate. Toate i-au asigurat drumul spre scaunul episcopal, cu toată împotrivirea celor 16 membri ai guvernului, chemați a-și da avizul asupra candidaților. *"Toți recunoșteau calitățile lui Lemeni – se spune în biografia episcopului, publicată în revista "Observatorul" – majoritatea însă era cu totul contra lui, căci ziceau ei: "deși Lemeni are toate calitățile, dară în cei 10 ani precât a fost secretar /episcopal/ a cauzat guvernului mulțime de neplăceri prin deseale recurse la Cabinetul din Viena". Ei au acceptat totuși candidatura lui Lemeni, de teamă ca "bătrânul împărat să /nu/ respingă /altfel/ votul colectiv al guvernului și prin aceasta să-l blameze, au mers însă pe sub mână, bunăoară cum se face și în zilele noastre, /cu/ denunțuri voluminoase, între care cele mai grele calomnii..."*¹².

Este o perioadă din viața și activitatea lui Lemeni ce credem că nu trebuie neglijată, după cum se cuvine cercetată și aceea de preot și protopop la Cluj. Episcopul Ioan Bob îl trimite pe Ioan Lemeni la Cluj, nu fără un temei, pentru a sluji la întâia biserică a românilor uniți, construită de el în interiorul cetății, și îl aduce la Blaj apoi, iarăși nu întâmplător, într-o vreme în care episcopul Ioan Bob era învinuit că *"își pregătea clerul pentru timpuri revoluționare"*¹³. Toate vor dovedi, de fapt vor confirma, că Ioan Lemeni nu a fost de partea puterii în toate împrejurările și niciodată necondiționat. Se poate spune, mai degrabă, că întotdeauna a apărut interesele clerului și ale națiunii române făcând apel la căi și mijloace *"legaliste"*, practicate curent până la 1848, dar contestate în vremea revoluției. Chemarea lui la Iași, ca profesor, credem că semnifică și ea recunoașterea unor însușiri moral-spirituale și nu negarea unor calități intelectuale, așa cum susținea George Bogdan-Duică.

Ioan Lemeni se folosește de prima sa audiență la împărat în calitate de episcop pentru a-i vorbi acestuia și a-i prezenta *"toate cererile"* clerului și ale națiunii sale. S-a bucurat de promisiunile împăratului Francisc, făcute lui cu acel prilej, dar a fost și profund dezamăgit când i s-a spus că memoriul său are să fie transpus spre dezbateri dietei Transilvaniei, a cărei deschidere era așteptată. *"Lemeni era un mare amic al constituționalismului nu însă al celui care se practica pe atunci în Transilvania, din acea cauză dânsul nu a simțit nici o bucurie când auzi de la împărat că memoriul său are să ajungă la dietă"*¹⁴.

Numirea lui ca episcop s-a făcut la 23 august 1832, la 16 aprilie 1833 a primit confirmarea din partea Sfântului Scaun, la 6 iunie același an a fost hirotonit în catedrala din Oradea de către episcopul Samuil Vulcan, iar la 14 iulie a fost instalat ca episcop la Blaj. În sinodul întrunit cu prilejul instalării sale, Ioan Lemeni a promis preoților tineri un ajutor în bani de 30-50 fl.¹⁵ și tot atunci și acolo s-a hotărât ca în fiecare parohie să ia ființă o *școală poporală cu învățător*¹⁶. Papa Gregorian XVI (1831-1846).

Erau măsuri ce izvorau din cunoașterea sărăciei ce domnea în rândurile tinerilor teologi și din înțelegerea rosturilor școlii în viața satelor. Toate acestea nu se puteau naște în mintea și inima unui om îndepărtat de neamul românesc, de interesele acestuia și nici nu pot fi dovada inculturii sale. Dimpotrivă, cine luptă pentru zidirea unei singure școli este cel puțin tot atât de vrednic cât cel ce-și așterne gândurile în pagini de carte – de nu cumva chiar mai mult – pentru că din fiecare bancă se ridică un om ce poate fi mai vrednic pentru el și pentru neamul lui, care poate fi o carte deschisă, vie, nu doar una vrednică de cinstire, dar adeseori plină de praf, uitată într-un raft.

Ioan Lemeni a înțeles, de la începutul episcopatului său, că trebuie să facă ceea ce înaintașului său vârsta nu-i mai îngăduise de foarte multă vreme: să întreprindă vizite canonice; să întărească, în plan local, autoritatea Bisericii sale în raport cu seniorii feudali, cu puterea locală în general, cu celelalte confesiuni.

Prozelitismul religios, calvin în primul rând, a cunoscut noi dimensiuni, mai ales în unele comitate (cel al Hunedoarei, de pildă). Străbate Țara Hațegului, întreg Zarandul, comitatul Albei. Ca martor al acestor drumeții apostolice, preotul Constantin Papfalvi, paroh al Hunedoarei între anii 1833-1841, nu știa *"ce să admire mai mult: puterile fizice, supuse la fatigie (oboseală), la mâncări cum se putea, la lipsa totală de repaus comod, sau talentul său de orator, căci pe lângă funcțiunile arhierești împreunate cu*

¹² Observatorul, 1880, 3, nr. 21, p. 81.

¹³ Ibidem, nr. 19 din 1880, p. 74.

¹⁴ Ibidem, nr. 21 din 1880, p. 81.

¹⁵ Ibidem, p. 82.

¹⁶ S.A. Prunduș, C. Plaianu, Catolicism și ortodoxie românească..., p. 82.

*vizițiile canonice, ținea mai în fiecare zi câte trei, încă și câte patru dicțiuni (predici) mai ales în Țara Hațegului unde oamenii, setoși de învățătură, alergau din sat în sat pe urma lui*¹⁷.

Ioan Lemeni își începuse activitatea de episcop continuând o bună tradiție: apostolatul nemijlocit, cunoașterea directă a stărilor din parohii, și s-a dovedit a fi un ierarh apropiat credincioșilor săi. Alegerea sa ca episcop n-a fost impusă de nimeni, ci s-a datorat virtuților dovedite până atunci. Însuși Simion Bărnuțiu, recunoscându-i calitățile, exclama în preajma alegerilor: *"De nu vor alege pe Lemeni de episcop, atunci nu voi mai crede nici în Dumnezeu"*¹⁸.

Ioan Lemeni a fost preocupat chiar din primii ani ai episcopatului de problema modernizării catedralei de la Blaj și a castelului mitropolitan. În 1837, a mărit nava, a adăugat cele două turnuri ce și astăzi veghează la liniștea creștină a orașului, două sacristii și două coruri și a restaurat castelul. Era un semn de cinstire la împlinirea unui veac de la mutarea episcopiei la Blaj¹⁹. Edificiile economice, casa parohială a orașului, lăcașurile unor școli de la Blaj s-au bucurat de asemenea de grija episcopului Lemeni. Nu este numai inițiatorul acestor lucrări, ci și cel care a acoperit din propriile sale venituri o bună parte din cheltuielile provocate de acțiunile sale edilitare, ceea ce dovedește că Lemeni a fost un om cu inițiative și generos.

Episcopul Ioan Lemeni a avut în planul său și construcția a încă două lăcașuri de cultură, o școală de meserii pentru 40-50 de elevi și un nou seminar pentru teologi. Le-a plănuțit în minte, le-a destăinuit celor din jurul său, le-a estimat valoarea, le-a găsit și locurile potrivite. Desigur, avea nevoie pentru construcția lor de foarte mulți bani, dar mai avea nevoie și de mai multă înțelegere din partea contemporanilor săi. Unii l-au sprijinit, mulți însă l-au hărțuit. Au rămas pentru posteritate gândurile concretizate în planuri neîmplinite. Și totuși a făcut și în această direcție ceva semnificativ. A completat cursurile teologice de la 3 la 4 ani²⁰, un lucru pe care un om lipsit de afinitate pentru cultură nu l-ar fi putut preocupa, după cum, din același motiv, nu s-ar fi gândit nici la o școală profesională pentru copiii țăranilor români avută de asemenea în vedere.

Preocupările pentru reorganizarea tipografiei de la Blaj se cer și ele contabilizate la activul episcopului Lemeni. Datorită inițiativei sale și activității lui Timotei Cipariu, tipografia de la Blaj, prin cărțile religioase și cele școlare, prin publicațiile și presa ce vor începe să apară aici, se constituie în cea de a treia putere în societatea românească, alături de Biserică și Școală. *"Episcopul Ioan Lemeni – scrie George Barițiu – a decis a o scoate din starea ei dezolantă, dispuse ca să fie mutată, câtă brumă era, din chilia întunecoasă în o sală mare și luminoasă, denumi pe Timotei Cipariu director al ei și îi puse la mână fond ca să o restaureze și să înceapă cu tipărirea cărților bisericești și școlare, câte lipseau"*²¹.

Episcopul Lemeni a găsit modalitățile potrivite ce vor da Blajului cultural din epoca modernă noi dimensiuni și, prin el, spiritualității românești din Transilvania.

Reluând tradiția școlii tipografice din vremea episcopului Petru Pavel Aron, tipografia de la Blaj cunoaște, sub directoratul lui Timotei Cipariu, dimensiunile unei tipografii moderne. Este desigur marele lui merit, al său și al tuturor colaboratorilor, dar credem că și al celui care a inițiat și a facilitat renașterea și dezvoltarea tipografiei de la Blaj la jumătatea veacului al XIX-lea.

În aceeași parte a activelor, în alt plan însă, se cere amintită o acțiune politică de la mijlocul deceniului trei, peste care s-a trecut cu o mare ușurință. În chiar cel de al doilea an de la instalarea sa ca episcop, în cadrul dietei convocate de împărat la sfârșitul lunii mai 1834, Ioan Lemeni și episcopul ortodox de la Sibiu, Vasile Moga, au reactualizat Supplexul românilor de la 1791, rămas vreme de patru decenii fără nici un răspuns și fără nici o consecință prin vreo ușurare adusă națiunii române. Au alcătuit împreună o nouă petiție pe care au adresat-o împăratului, în care, pornind de la Supplex, pretind împlinirea revendicărilor cerute prin el, cu motivația întâlnită mai întâi la Inochentie Micu. Ei au cerut ca *"națiunea română, care întrece în număr pe celelalte națiuni ale Transilvaniei și poartă în măsură mai mare toate greutățile războiului și ale păcii, fără a avea totuși vreun drept cetățenesc, să se recunoască de națiune de sine stătătoare și întru toate egală celorlalte trei națiuni recepte"*²².

¹⁷ Observatorul, nr. 22 din 1880, p. 85.

¹⁸ Ibidem, nr. 20 din 1880, p. 78.

¹⁹ S.A. Prunduș, C. Plaianu, Catolicism și ortodoxie românească, p. 82.

²⁰ Ibidem, p. 83.

²¹ G. Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă, p. 612.

²² C. Suci, Lupta Blajului pentru chestiunea națională pe teren politic, pe timpul episcopului Lemeni. Petiția din 1834 către împăratul Francisc I, Cultura Creștină, 1925, 14, nr. 3, p. 69.

Lemeni și Moga combat, în petiția lor, starea de "tolerat", în termenii întâlniți și în Supplexul din 1791, dar aduc și un element nou. Invocă starea de libertate a românilor din Principat în secolele XII-XIII și, în temeiul ei, voiau în 1834 recunoașterea națiunii române și egalitatea dintre toate națiunile ce locuiesc în Transilvania. Argumentelor de ordin istoric le-a alăturat pe cele ale *dreptului natural*. Însemnau toate preocupări din partea celor doi episcopi pentru schimbări social-politice în viața națiunii române, prin cereri adresate împăratului. N-au fost soluționate, dar vina nu mai era a lor. Istoria le-a consemnat și istoricii n-au dreptul să nu țină seama de ele²³.

Două evenimente petrecute în anul 1842, cu implicații și consecințe majore, aduc în prim plan și pun în discuție atitudinea lui Ioan Lemeni.

În 1842, episcopul Vasile Moga reia o problemă ridicată de el în dieta din anii 1837-1838 și anume cererea de emancipare a clerului și a credincioșilor Bisericii ortodoxe din "*fundus regius*". Ioan Lemeni s-a alăturat cererii reformulate de către confratele său de la Sibiu. Acțiunea a fost aspru criticată de către contemporani. Au criticat-o în primul rând sașii, dar și românii, socotind, pe bună dreptate, că lupta nu se putea duce doar numai împotriva unor privilegiați și nici nu se puteau cere drepturi doar pentru o parte a națiunii române. Era în logica firească a lucrurilor. Greșeala a fost săvârșită totuși și sancționată fără menajamente. Românii ortodocși n-au câștigat nimic, iar în ceea ce îl privește pe Lemeni, adeziunea sa la acțiunea episcopului Moga a fost considerată ca un gest neloial față de sași, o apropiere față de maghiari, o tactică nepotrivită din perspectiva luptei naționale românești în general.

Nu este o idee la care subscrie cu ușurință și fără îndoieli. Are întemeiate temeri și le mărturisește: "... *Mult mi-am bătut capul – scria episcopului Vasile Moga – cum să despărțim 200.000 din cele 1.000.000 care se află mai sub greu jug...*". Se hotărâse greu și numai după ce se sfătuiseră cu avocatul Alexandru Bohățel, deputatul Hunedoarei. "*Am socotit – mărturisește în aceeași scrisoare episcopul Lemeni – a se întocmi, pe scurt, și încât s-a putut mai fără vătămare, în modul precum vei vedea din aici sub A închisa Supplică*". Din încheierea scrisorii, rezultă aceleași îndoieli: "*Pentru întârziere să am iertare că adevărat anevoie m-am hotărât, îngrijorat fiind, ca nu cumva voind a folosi, mai mult să stricăm*"²⁴.

Atât episcopul Lemeni cât și episcopul Moga, în acel demers, dovedesc o apropiere de spiritul nou al veacului în care trăiau. Îl înțeleg și, în numele lui, al libertății și al egalității, ca principii de viață universale, ei cer drepturi pentru români, cer ca toți cei fără drepturi constituționale să intre sub pavăza Constituției, să fie părtași egali la bine și la greu. "*Glasul deșteptător și sfânt al lui Dumnezeu, al națiunii și al omenirii: ca omul să nu domnească peste om slobod și să nu apese pe semenul său, înăscut cu drept deopotrivă, nici să-l dezbrace din drepturile lui*". Sunt adevăruri spuse în cea mai bună tradiție clainiană, dar și în consens cu gândirea noului veac. "*Acum când în toată lumea luminată sună sfântul glas al libertății și al desrobirei, spre a slobozi pe cei neslobozi, spre a primi înăuntrul pavezilor constituționale pe cei de afară*"²⁵, sunt cuvinte gândite și scrise de cei doi episcopi români într-o vreme în care se încerca, prin toate mijloacele, îngenuncherea limbii române și, prin aceasta, a însăși națiunii noastre din imperiu.

Apărarea limbii române este a doua mare problemă a aceluiași an 1842, în care s-a implicat episcopul Ioan Lemeni și nu numai el²⁶. Blajul s-a ridicat cu întreaga sa elită. Și nu numai Blajul. Aici se redactează însă acel impresionant protest cunoscut sub numele de Pronunciamentul din 1842. Lemeni nu era la Blaj atunci, ci la Cluj. E opera profesorilor de la Blaj (a lui Bămuțiu, în primul rând), și a Consistoriului Bisericii, semnată de vicarul general, canonicul Simion Crainic, de fapt redactată în numele Consistoriului. Un act care angaja Biserica ca instituție. Nu analizăm conținutul protestului, dar trebuie să spunem că este cea mai hotărâtă replică ce s-a dat intențiilor de maghiarizare prin introducerea limbii maghiare în toate școlile românești. Lemeni, înaintând personal protestul Curții de la Viena, la 8 martie 1842, se asociază implicit ideilor cuprinse în el și își asumă răspunderea celor afirmate și cerute acolo în calitate sa de șef al Bisericii Unite și al școlilor acesteia.

Episcopul Ioan Lemeni nu putea fi și nici nu a fost împotriva protestului. Cu știrea și sub oblăduirea lui, Simion Bămuțiu a început predarea filosofiei în limba română la Blaj și era deplin conștient și de rosturile limbii române, și de consecințele introducerii celei maghiare. Într-o scrisoare adresată

²³ Vezi și Observatorul, 1880, 3, nr. 41, p. 161-162, nr. 42, p. 165-166.

²⁴ C. Suci, Crâmpeie din procesul..., p. 10.

²⁵ Ibidem, p. 11.

²⁶ C. Suci, Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbii maghiare, Cultura Creștină, 1925, nr. 4, p. 114-132.

vicarului său de la Șimleul Silvaniei și urmaș în scaunul episcopiei, Al. Șterca Șuluțiu, căruia mereu i s-a confesat, rezumând conținutul protestului, Lemeni spunea: *"...Multe sunt care nu le putem pune pe hârtie ci le citești în inima noastră. Rugarea către Înalțul Tron a fost pe scurt: că noi voim ca limba ungurească să fie diplomatică, dacă Monarhului i se va vedea /părea/ folositor, însă ca în lucrurile noastre cele dintre noi să o primim a ne îndatori socotim a fi împotriva drepturilor firii, și fiindcă a fost /o/ vreme când numai slujba Bisericească a fost pe limbă străină, și din acel izvor se trage toată întunecarea, ne-am rugat ca să nu ne lase a ne băga în întunec tocma (tocmai) atunci când toți doresc lumină, și să nu ne lipsească de dreptul firesc tocma /tocmai/ când dorim ca să ni se dea îndărăpt drepturile, de care nepărtinirea /nedreptatea/ vremurilor ne-au dezbrăcat"*²⁷.

Rezultă cu claritate că nu este vorba de o simplă adeziune la protestul Consistoriului, ci de o identificare cu el. *"Noi voim"* – spune Lemeni – *"Ne-am rugat ca să nu ne lase"*... Conștient de răul adus de o limbă străină, folosită multă vreme la slujbele religioase, este hotărât împotriva introducerii celei maghiare în școli și Biserică, considerând că națiunea română așteaptă să i se dea înapoi *"drepturile de care a fost dezbrăcată"*.

Lemeni a avut conștiința nedreptăților din trecut, le-a cunoscut și cauzele, și efectele. *"Adevărat că și eu zic, că numai limba ne-a rămas, și dacă și de aceasta ne-ar putea lipsi, rămânem morți"*, îi scria episcopului Moga la 10 februarie. Și tot lui îi scria, două luni mai târziu, la 20 aprilie 1842: *"Eu gata sunt pentru neamul meu a și muri, dar atunci când prin moartea mea aş putea folosi"*²⁸. În aceeași vreme Simion Bărnuțiu își face cunoscute, în mod public, gândurile ce vizau schimbări, deocamdată în cadrul Bisericii, și au loc polemici ce au condus la ceea ce a fost și este cunoscut sub sintagma *"procesul lemenian"*. El a avut câteva antecedente și a implicat nu numai pe Lemeni și pe Bărnuțiu.

Cauze și premise în "procesul lemenian". Acțiuni. Fapte. Consecințe

Cronologic, sunt încadrate toate în deceniul patru al veacului al XIX-lea, iar cauzele *"procesului lemenian"* sunt complexe, după cum tot complexe erau și premisele acestuia, și consecințele.

Desigur, se poate vorbi în principal de un conflict între reprezentanții a două concepții de viață monahală, una tradițională, apărată de episcopul Ioan Lemeni și susținătorii săi (canonicul Constantin Papfalvi, Basiliu Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boeriu și Timotei Cipariu), iar a doua, dezvoltată în jurul lui Simion Bărnuțiu, căruia i s-a atașat un grup de tineri colegi, adepți ai liberalismului nu numai în societatea civilă, ci și în cadrul Bisericii și, implicit, în rândurile clerului (Ioan Rusu, Demetriu Boer, Nicolae Manu, Al. Papiu Ilarian, prof. Grigore Moldvai), în ajutorul cărora au venit canonicii Simion Crainic, prepozit, vicar general și director al liceului de băieți, Ioan Barna și Arsenie Popovici, ca adversari ai lui B. Rațiu.

Schimbările vizate, cu consecințe generale ce purtau pecetea noului, izvorau sau porneau, în destul de multe cazuri, și de la unele interese personale ori întâmplări în care nu au fost implicați, în mod direct, protagoniștii celor două curente. Au suportat consecințele și unii și alții, fără să fie întotdeauna și cei vinovați.

În ce îl privește pe Lemeni, el a dovedit, cum mai spuneam, receptivitate la ideile veacului revoluționar în plan politic, a respins doar folosirea metodelor violente și a dorit desfășurarea înnoirilor într-un ritm mai lent, cu respectarea fondului tradițional în viața Bisericii. Cu studii de teologie, juridice și filosofice amândoi, s-au pregătit în spații geografice și de cultură, în bună parte, deosebite. Ioan Lemeni a fost legat de Cluj, Blaj și Oradea, iar Simion Bărnuțiu de Blaj, Sibiu, Viena și Pavia, locuri și școli ce le vor influența pregătirea, gândirea și, în cele din urmă, destinul. Unele trăsături moștenite, chiar cele temperamentale, n-au fost nici ele aceleași, totuși a existat și un timp al drumului comun și al înțelegerilor dintre ei, cuprins în spațiul deceniului trei al veacului trecut, pentru ca cel următor, deceniul patru, să fie al confruntărilor. Simion Bărnuțiu (1808-1864) – în calitatea sa de arhivar consistorial și profesor de sintaxă la gimnaziul din Blaj (1829-1831), profesor de filosofie, ținând cursuri în limba germană (1830-1834), notar consistorial (1834-1839) și profesor (1840-1845) – vine în contact cu Ioan Lemeni, mai întâi în calitatea acestuia de secretar episcopal și profesor de Istoria Bisericii la Seminarul teologic și apoi, din 1833, ca episcop.

²⁷ Idem, Crâmpoie din procesul... p. 12.

²⁸ Ibidem, p. 8.

Momentul ce pare a fi declanșat conflictul este legat de toamna anului 1840. Poate din rivalitate profesională (dar, evident, și din alte motive), între călugării-profesori ai mănăstirii de la Blaj și preoții-profesori celibatari au intervenit unele neînțelegeri. Cei dintâi erau învinuiți că, sub influența iezuită, *"au introdus absolutismul Bisericii latine"*²⁹, iar Bărmuțiu și grupul său (adică preoții-profesori celibi) *"au început să lase pe al doilea plan practicile religioase"*³⁰.

Episcopul Lemeni, informat că unii profesori ai liceului nu slujesc ca preoți la altar și că, în duminici și sărbători, nu însoțesc pe elevi la utrenie și vecernie, sesizat de asemenea că profesorii celibatari, care locuiau în mănăstirea călugărilor bazilitani, deranjau prin programul lor viața călugărilor, trimite directorului liceului, canonicul Simeon Crainic, la 10 septembrie 1840, *"Rezoluția nr. 1007"*, prin care atrage atenția că *"nu poate aproba absentarea /profesorilor/ în unele zile festive și de sărbătoare de la utrenie și vecernie"*. Cerea, în același timp *"ca la ora 9 seara, când porțile /mănăstirii/ urmau să se închidă, profesorii să fie reînțorși acasă, iar cine vrea să rămână până târziu în noapte, să grijească să nu conturbe pe alții care se culcă mai devreme, dar se scoală mai de dimineață"*³¹.

Cerințele episcopului Lemeni le credem firești din orice punct de vedere le-am analiza. Participarea la slujbele religioase era și este o datorie a fiecărui creștin, de la care nu puteau fi absolviți tocmai preoții-profesori, care se constituiau ca exemple pentru tineret. Nici cerința de a respecta reguli omenești de conduită pentru cei ce conviețuiau în comun cu profesorii călugări nu poate fi socotită ca exagerată sau ca rămăneri în veacurile îndepărtate ale evului mediu.

Din păcate, exigențele episcopului Lemeni au fost interpretate altfel din partea celor cărora le erau adresate. Așa se explică de ce, în noiembrie 1842, el intervine cu un nou ordin (nr. 1243), revenind asupra aceluiași probleme. Ordinul a fost adresat directorului liceului și egumenului mănăstirii, reiterând exigențele:

1) reamintește profesorilor ca *"să-și țină de datorință să participe la utrenie și vecernie, mai ales în zilele de duminici; să slujească pe rând în zilele de sărbătoare toți profesorii, fără excepție..."*;

2) *"profesorii de filosofie vor însoți pe elevii care vor merge la biserică și vor asista la slujbă"*;

3) *"Atrage, totodată, atențiunea profesorilor cari locuiesc în mănăstire, că aceea e casa călugărilor și că preoții seculari cari locuiesc acolo trebuie să se nizuiască să nu fie incomozi călugărilor și să țină curățenie"*;

4) egumenului mănăstirii i se cerea ca *"cine nu va voi să se conformeze regulamentului intern al mănăstirii și la ora 9 seara să fie în camera sa, să-și caute locuință în altă parte, de unde să poată ieși liber; dar până când cineva stă în comunitate (mănăstire), trebuie să nizuiască să nu fie incomod altuia"*³².

La acest nou ordin al episcopului Lemeni, Bărmuțiu răspunde împreună cu grupul său, în termeni din care răzbat ideile lor liberale, dar și nesupunerea. Sunt cunoscute, în parte numai, din relatările contemporane ale arhivarului cancelariei episcopoești, Ioan Turcu. *"Ce au făcut filozofii noștri? se întreabă Ioan Turcu într-o scrisoare adresată protopopului de Făgăraș, Ștefan Moldvai – Au trimis Episcopului la Cluj unde se afla la lucrările dietei/ un răspuns pe o coală și jumătate că ei nu slujesc liturgie, fiindcă sunt dascăli, nu preoți; – afară de aceea slujba noastră religioasă este produsul veacurilor de întunec, și că aceea este o pietate oarbă mănăstirească, la care nu poate fi obligată o minte luminată..."*³³.

Simion Bărmuțiu și toți cei ce îl susțineau au avut, parțial, dreptate în formularea unor critici, dar au sugerat unele schimbări ori s-au manifestat în forme neacceptate de Biserică, oricine ar fi fost în fruntea ei. Nu credem că, prin cele susținute, Bărmuțiu a promovat totuși *"un raționalism idealist cu tendințe antiteologice"*³⁴, ci mai degrabă un raționalism care să îngăduie clerului o viață adecvată noilor idei și principii ale veacului, iar slujbele religioase, păstrând elementele de bază tradiționale ale ritului, să se desfășoare prin rugăciuni și cântece exprimate potrivit cerințelor lumii moderne. S-a gândit și la schimbări de structură la nivel instituțional, altoite tot pe un fond tradițional, cel puțin atunci când a cerut reînvierea Sinodului Mare. A dorit, în același timp, ca spiritul lumii noi, moderne, să pătrundă pretutindeni, în Biserică, în școală, în familie, în societate. Ideile sale și-au făcut loc pornind de la critica adusă unor

²⁹ Ibidem, p. 21.

³⁰ Ibidem, p. 27.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, p. 29.

³³ Ibidem, p. 34.

³⁴ Enciclopedia istoriografiei românești. București, 1978, p. 52.

realități sau oameni cu care el, ori cei din jurul său s-au confruntat. În final, adunate toate la un loc, ele se constituie într-un program, chiar doctrină. Expunerea lor s-a făcut însă în etape ca un răspuns la problemele religioase, culturale, politice și sociale de la mijlocul veacului al XIX-lea. Este o luptă dintre nou și vechi în întreg deceniul cinci, la nivelul forțelor politice (între elita națională și instituțiile de stat) și sunt *confruntări – neînțelegeri în sânul elitei naționale (clericală sau laică) în problema căilor de afirmare și de pătrundere a ideilor reformatoare*. Ele pomesc, în 1842, tot de la situații locale și individuale, de aceea vor și genera confruntări și polemici, ca și în anul 1840.

"Despre starea școalelor" din Blaj

La 20 septembrie 1842, Simion Bănuțiu a trimis ziarului "Vasámapi ujság" din Cluj, semnat cu inițialele G.H.I., un articol cu titlul *"Despre starea școalelor din Blaj"*, ce va și apărea în numărul 448 din 4 decembrie 1842. Toate rândurile sale conțin o critică foarte aspră, dură chiar, la adresa profesorilor-călugări de la Blaj, contemporani lui, care făceau parte din ordinul "Sfântul Vasile cel Mare", în mănăstirea cărora locuia și Simion Bănuțiu. Critica lui este extinsă, de fapt, de la călugării-profesori, în general, la călugării din ordinul amintit în totalitatea lor, la toate ordinele călugărești din toate timpurile, pentru a face caracterizări și a formula concluzii dureroase ce vor determina nemulțumiri, frământări și împărțirea profesorilor, chiar a elitei clericale de la Blaj, în două tabere ostile.

Articolul a fost provocat de zvonul auzit de Simion Bănuțiu că, începând din toamna anului 1842, va spori numărul profesorilor-călugări la toate școlile din Blaj, cu excepția școlii normale. La gimnaziu (unde era și el profesor), consideră că *"schimbarea" a și avut loc, "pentru că în toate cele cinci clase au fost puși – scria Simion Bănuțiu – profesori Vasiliți"*³⁵ și se temea că *"în viitor vor fi puși poate și la Catedra de filosofie /onorată de el/ și, mai știi, poate și la Catedra de religie"*³⁶.

Consideră că acest lucru va conduce inevitabil la un dezastru, căci nu se poate aștepta *"să iasă preoți și învățători isteți, formați în spiritul sublim al științei curate creștinești, de sub conducerea unor oameni conduși de spiritul călugărismului, care urăște știința, dezvoltarea și progresul"*³⁷.

A cerut o mai mare stabilitate pentru profesorii-preoți celibi și a condamnat stabilitatea profesorilor călugări, pe care a socotit-o un rău fără măsură, uitând, voit desigur, meritele marilor dascăli de la Blaj, de până la el, călugări în bună parte. A invocat o pretinsă ignoranță a acestora și a deplâns *"povara călugăriei"*, pe care a considerat-o *"insuportabilă și contrară oricărei gândiri sănătoase"*³⁸. Formulând aceste prime concluzii, s-a crezut îndreptățit să se adreseze *"marelui public"* pentru a arăta *"situația noastră tristă"* și a cerut *"inteligenței"* *"să infiltreze în neamul nostru o opinie nouă, care să lupte pentru ideea slăvită a dezvoltării, a iubirii de adevăr și de dreptate, a luminii și a moralității curate; pentru că apărarea despotică, care domnește acum în neamul nostru, părtinește întunecime și răutatea"*³⁹.

De la o critică generală și cu o mărturisire a crezului său de viață, propus contemporanilor săi, revine din nou la călugării-profesori din vremea lui și de altădată, condamnându-i în cei mai vehemenți termeni. Exaltat și, credem, puțin pătimăș, adresându-se celor *"mai deștepți ai neamului"* său, îi întreabă: *"Vreți din tot sufletul să eliberați de sub blestemul întunecului străvechi pe concetățenii noștri înjosiți?"*, pentru ca, în cazul unui răspuns pozitiv, de care nu se îndoia, să le ceară: *"Atunci, pentru Dumnezeu, nu mai lăsați conducerea intelectuală a neamului în mâna călugărilor! Pentru că, adevăr zic vouă, prin aceștia niciodată nu veți putea ajunge scopul urmărit"*⁴⁰.

Credea că, din vina acestora și a preoților pregătiți superficial prin cursuri reduse (pe care îi numește "popanduși"), *"Neamul nostru este în primejdie"* și că, în locul călugărilor, *"brațe mai tari trebuie pentru stăpînirea prejudiciilor"*, iar în locul preoților slab pregătiți, apostoli luminați⁴¹.

Simion Bănuțiu declară un adevărat război călugărilor-profesori din vremea sa, iar din aversiunea față de ei s-a născut un sentiment de respingere totală a ordinele călugărești în general, aducându-le tuturor grave învinuiri, poate motivate în unele cazuri, luate individual, greșite însă prin extinderea și generalizarea lor.

³⁵ Viața și ideile lui Simion Bănuțiu, București, Cultura Națională, 1924, p. 191 (Academia Română. Studiu și Cercetări VIII). Profesorii din ordinul "Sfântul Vasile" G. Bogdan Duică, p. 191.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, p. 192.

³⁹ Ibidem, p. 193.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, p. 195.

Călugării-profesori, călugării în general, au fost întâiul său obiectiv. Erau cei mai de aproape. Trăia și-și desfășura activitatea în mijlocul lor. De la ei, a trecut la o altă problemă, instituțională, de fond – *Sinodul cel mare* – și a atins prin el, implicit, și pe episcopul Lemeni. Nu era, desigur, pentru prima oară. Orice critică adusă spiritualității catolice de la Blaj – din Biserică, mănăstire și școală – îl viza deopotrivă și pe episcopul diecezei, șeful tuturor.

La problema Sinodului Mare și, implicit, la episcopul Lemeni, Bămuțiu a ajuns în contextul replicii sale la intențiile puterii politice ungare de a introduce în școlile confesionale de toate gradele limba maghiară. Consistoriul de la Blaj și-a spus punctul său de vedere. Simion Bămuțiu considera – și avea dreptate – că în sensul respingerii trebuia să se pronunțe întreaga noastră elită, din întreg spațiul diecezei, prin intermediul Sinodului Mare, care să întărească, în numele tuturor credincioșilor, hotărârea consistoriului. Episcopul Lemeni nu a fost împotriva convocării Sinodului. A invocat însă greutățile întâmpinate, în general, din partea Curții imperiale în aprobarea ținerii sinoadelor bisericești. Așa ajunge Bămuțiu să pună problema convocării ca regulă, în fiecare an, a Sinodului Mare. Face, cu acest prilej, istoricul lor, al rosturilor avute în trecut, critică prezentul din vremea sa și îi definește locul ce se cuvenea să-l aibă în viața Bisericii, de atunci și în viitor. O face prin intermediul presei.

"Sinodul cel Mare al Episcopiei Făgărașului"

Sub acest titlu, Simion Bămuțiu a trimis un articol lui George Barițiu la 22 decembrie 1842, spre a fi publicat în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov, unde va și apare, numai în parte (cenzurat), la începutul anului următor 1843. A fost însoțit de o scrisoare adresată lui George Barițiu, redactorul revistei, ce cuprindea motivația articolului: *necesitatea convocării, atunci și în fiecare an, a Soborului Mare*.

Articolul are o importanță și o semnificație deosebită, pentru că, prin el, Simion Bămuțiu își face cunoscute, din nou, în mod public, ideile sale reformatoare, gândirea sa, gândirea veacului său de fapt, din anii premergători revoluției pașoptiste, dar foarte apropiată de ea.

A pornit, și în acest caz, tot de la o critică a unor stări din vremea lui: nețineria anuală a Marelui Sobor. Punând problema convocării Soborului Mare, Bămuțiu l-a implicat în mod direct pe episcopul Lemeni. El a cerut, în 1842, întrunirea sinodului, repetăm, pentru a da un caracter mai larg Protestului consistoriului de la Blaj (15 februarie 1842) în legătură cu intențiile guvernului maghiar de a introduce limba maghiară în toate școlile confesionale românești ca limbă de predare a tuturor obiectelor de învățământ. Elita blăjeană s-a ridicat atunci ca un vulcan și Simion Bămuțiu a fost, desigur, în fruntea acțiunii. Lemeni nu era, repetăm, la Blaj. Participa la lucrările dietei de la Cluj. A fost rugat însă să intervină.

Simion Bămuțiu dorea – și avea dreptate – ca ceea ce elita clericală blăjeană exprimase în cei mai hotărâți termeni – *"Mărturisim sincer, că nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care, pentru datinele și credința noastră, pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru naționalitatea noastră ruină și peire"*⁴² – să fie întărit de voința colectivă a unui sinod, așa cum era în obiceiul acestora de a discuta și hotări în problemele fundamentale ale Bisericii și ale Națiunii.

Simion Bămuțiu pornește de la o problemă instituțională. Are un obiectiv mai larg însă, cu bătaie lungă, clar. Îl spune și nu se teme de urmări. *"Nu te teme a-l tipări – îi scrie Bămuțiu lui Barițiu – că eu nu m-am temut a-l scrie"*⁴³.

Simion Bămuțiu amintește de o datină mai veche de *"a se aduna protopopii la Blaj, spre a se sfătui asupra treburilor bisericii"* și că s-a *"ținut această datină până în zilele episcopului Atanasie Rednic (1765-1772)"*⁴⁴. Întreruperea e pusă pe seama călugărilor, a spiritului iezuit și a ideilor învățate de tinerii teologi veniți de la Roma. Cere păstrarea *"tocmelii bisericii"*, adică păstrarea obiceiului de a se convoca anual Soborul Mare, pentru a nu ajunge altfel – spune Simion Bămuțiu – *"toată puterea în mâna episcopului"* care apoi, la rândul său, să dea *"singur legi la osebite întâmplări, după a sa socoteală"*, să fie singur judecător în Biserică, iar cei din jurul său *"numai niște dățători de păreni"*, fără ca ideile lor să fie

⁴² În nr. 4 și 5 din 25 ianuarie 1843, p. 26-29, 33-37, publicat integral după aproape 40 de ani în paginile Observatorului din 1881, p. 409-410, 413-414 și 417-418, și reprodus tot integral de G. Bogdan-Duică în 1924, p. 211, 212-219.

⁴³ Observatorul, 1881, 3, nr. 102 din 1 ianuarie, p. 409.

⁴⁴ G. Bogdan Duică, op. cit., p. 213.

luate "în chip de judecată, ci numai ca informări". Acuză apoi că nu se respectă "pravila", că nu se judecă și nu se învață după ea⁴⁵. Învinuirile vizau deopotrivă trecutul și prezentul.

Articolul "Soborul cel Mare al Episcopiei Făgărașului" nu este numai o declarație de război adresată lui Lemeni și nu are în vedere numai problema Soborului Mare. Este o continuare a ceea ce a dezbătut și a atacat în primul său articol *despre situația școlilor de la Blaj*. Critică și acuză, din nou, pe călugării bazilitani, pe cei din vremea lui și de mai înainte. Condamnă și respinge puterea iezuită în Biserica Unită, pe care o consideră uzurpatoarea Sinodului Mare. A fost împotriva consistoriului și a rolului jucat de acesta în viața Bisericii.

Pomește, credem, în multe din problemele dezbătute, de la situații și nemulțumiri personale pentru a ajunge la generalizări și soluții ce vizau schimbări de fond. Totul este o pledoarie, în primul rând, pentru "o lucrare slobodă a tuturor mădurelor bisericii, potrivită cu dreptul cel neînstrăinat al libertății conștiinței", pentru o reînviere a Soborului Mare. "Din mormântul Soborului Mare – scrie Bărnăuțiu – izvorăsc o mulțime de nefericiri peste clerul românesc, și în restaurarea aceluiași o mulțime de nădejdi"⁴⁶.

În al doilea rând, având în vedere drepturile clerului de a cere întrunirea sinoadelor anual, el elogiază valențele dreptului în general. "Fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e viață nicăieri, dreptul e izvorul tuturor bunătăților a fiecărei societate, dreptul! Minunat și mare nume, cela ce este menit a fi unul și același la toate popoarele, unul și același pretutindeni și în toate timpurile, tu pe cel ostenit de munca nedreaptă îl odihnește, conștiințele cele căzute și de timpuri barbare umilite le ridică; aperi pe cel mai slab, ții în respect și înfrunți pe cel semeț; mai luminos ești tu decât soarele și mai sfânt decât tăria cerului; unde nu strălucește lumina ta, acolo domnește întunericul veșnic, sălbăticia, jalea și nefericirea..."⁴⁷.

Găsim aici definite conceptele de libertate, dreptate și egalitate, în termeni ce îl atestă pe Simion Bărnăuțiu ca un mare filozof creștin și îl așează în rândul prim al elitei noastre de la mijlocul veacului al XIX-lea. Simion Bărnăuțiu fixează, în același timp, tot aici, rostul Bisericii în societate: "Biserica noastră, ca un institut pentru ținerea și cultivarea credinței celei religioase și pentru îndestularea lipselor celor religioase a credincioșilor, nu are altceva decât cultura cea morală și religioasă a tuturor credincioșilor. Adică biserica pentru aceea e rânduită ca pe oameni să-i facă neîncetat mai înțelepți și mai buni, să se străduiască ca oamenii să fie mai înțelegători când mor, decât când se nasc, să fie mai luminați când ies din biserică decât când intră, să fie mai blânzi, mai drepți și mai de omenie cei ce viețuiesc în societatea bisericească, decât cei ce n-au norocire a se folosi cu acest mijloc al culturii, să dea fiecare an și fiecare veac viitorului o omenire mai bună și mai înțeleaptă de cum primise de la cel trecut..."⁴⁸.

Este o profesiune de credință; este chiar mai mult, un îndreptar, în primul rând pentru slujitorii Bisericii. Nu sunt lucruri noi în totalitatea lor. Rosturile Bisericii în societate, asupra colectivității și individului, le găsim fixate și în predicile lui Samuil Micu, în ale tuturor ierarhilor Bisericii noastre, ale Bisericii Catolice și în cele ale Ortodoxiei. Acum și aici erau însă mai bine conturate, pornind din gândirea unui preot-filosof și spuse în forma potrivită veacului său, ce se vrea a fi revoluționar în toate. Iar pentru Simion Bărnăuțiu înnoirile trebuiau să cuprindă în primul rând Biserica.

Sfaturile erau foarte bune, dar învinuirile prea aspre și nu întotdeauna cu temei. Acuzele aduse călugărilor și foștilor teologi cu studii la Roma (deveniți, în bună parte, calugări), chiar lui Lemeni (fără a-i rosti numele), au pornit adeseori de la nemulțumiri, repetăm, personale și au dat naștere la suspiciuni și mai mari, și mai fără temei contemporanilor săi. Lumea bănuitoare, cum e în firea ei, a crezut că Bărnăuțiu știe de nemaipomenite fărâdelegi petrecute în jurul lui. N-a înțeles scopul urmărit de el, ci a interpretat în felul său motivațiile lui, în dosul cărora credeau că se ascund cine știe ce fapte de ocaș. "S-a pornit în cler și în modesta inteligență seculară de atunci" – după acest articol al lui Simion Bărnăuțiu – scria peste ani, în 1881, George Barițiu – o mișcare și o fierbere, pe care nici însuși autorul acestei scrisori nu o așteptase⁴⁹. Spiritele erau agitate în acea vreme pretutindeni, în țară și în imperiu, ne spune tot Barițiu, dar "la Blaj s-au mai adaus și alte împrejurări, spre a tulbura spiritele"⁵⁰. S-a făcut legătura cu renunțarea

⁴⁵ Ibidem, p. 218.

⁴⁶ Observatorul, 1881, nr. 104, p. 417.

⁴⁷ Ibidem, p. 418.

⁴⁸ Ibidem, p. 417.

⁴⁹ Ibidem, 1881, nr. 6, p. 21.

⁵⁰ Ibidem.

lui Simion Bănuțiu la funcția sa onorifică de notar consistorial, crezând că a fost determinată de nereguli văzute sau simțite de el. Despre presupuse abuzuri s-a vorbit, tot fără temei, și la procesul lemenian.

Venind în apărarea lui Lemeni, Barițiu invocă starea de fapt în ambele probleme. Amintește mai întâi un lucru care crede că s-a uitat, că de fapt sinoadele anuale de multă vreme nu se mai țineau cu regularitate – nu numai în timpul episcopului Lemeni – că erau prilejuate doar de alegerile episcopale, după care se dizolvau, că această realitate era o consecință a atitudinii împăratului Ferdinand I, care *"nu voia nici să audă de activitatea constituțională, nici chiar pe teren politic și nici după a doua revoluțiune din Franța, de la 1830 iar/ de sinoade mai era vorba numai din catedrele unor profesori de drept canonic și – ici colea, în câte 10-20 de ani, de câte un sinod electoral, care cum își da voturile se dizolva"*⁵¹.

Cu privire la învinuirile de simonie, nepotism, delapidarea fondurilor, flămânzirea clericilor și a profesorilor – subliniate în unele cărți din epocă *"imagine de tinerime – spune tot Barițiu – și folosite de către avocatul lor Konrad Schmidt de la Sibiu, care a purtat acel proces, spre a înegri pe Lemeni și a-l omorî moralicește, spre răzbunare, pentru că atacase atât de rău nobilimea săsească în dieta din 1837 și mai vârtos în cea de la 1842"*⁵², ele s-au dovedit fie imagine, fie greșeli ce nu-i aparțineau episcopului Lemeni, dar care au contribuit la formarea unei anume imagini și au amplificat confruntările.

"Despre infirmeria teologilor din Blaj" și despre incidentul din Joia Patimilor – urmările lui

La începutul anului 1843, Simion Bănuțiu a trimis ziarului "Vasámapi ujság" din Cluj un nou articol, nesemnat, intitulat *"Despre infirmeria teologilor din Blaj"*, articol ce a și apărut în 1 februarie 1843.

Era îndreptat, de data aceasta (fără să i se spună numele), împotriva rectorului seminarului teologic de la Blaj, canonicul Baziliu Rațiu. De fapt, e vorba de o știre cu note critice la adresa infirmeriei seminarului teologic, de la care ajunge, din nou, la a sugera, direct sau indirect, necesitatea schimbărilor în plan general.

Noul articol al lui Bănuțiu a fost urmat de replica rectorului Rațiu, apărută în paginile aceluiași ziar, la 2 martie 1843 și, mai ales, de conflictul dintre rector – episcop – teologi și grupul de profesori din jurul lui Bănuțiu, după un incident petrecut în Joia patimilor (1843). De acum înainte, ostilitățile între cele două grupuri depășesc paginile ziarelor și comentariile private ale opiniei publice. A început să se facă apel, și de o parte și de alta, la arbitri, la instituții clericale sau laice, să se treacă la măsuri de pedeapsă. Conflictul ia proporții și forme noi care vor conduce la ceea ce este cunoscut în istoriografia noastră sub numele de *Procesul lemenian*, adică procesul dintre o parte a profesorilor de la Blaj și episcopul Lemeni (între 1843-1846).

Simion Bănuțiu invocă, de data aceasta, în articolul său, o stare de fapt existentă la infirmeria seminarului teologic din Blaj. Din cauza unei boli epidemice, vărsatul, au fost internați acolo șase studenți. Bănuțiu deplânge condițiile de la infirmerie, care, spune el, *"abia este înzestrată cu lucrurile trebuincioase"*. Lasă să se înțeleagă că de vină este chiar rectorul seminarului, pe care îl consideră *"departe de spiritul secolului nostru"*. Mai spune apoi că din *"ordin mai înalt – aluzie, desigur, la episcop – tineretul lu trimis acasă până în prima duminică a postului mare"* (pentru a se evita contagiunea) și că, la reîntoarcere, îi va aștepta pe toți postul, pe care îl socotea *"slab și primejdios"*, gata a-i duce *"în împărăția cerului"*⁵³.

Bănuțiu nu-și semnează articolul și nu face nici o nominalizare. Toată lumea cunoștea însă și autorul, și cui îi erau adresate învinuirile din articol. În consecință, canonicul Baziliu Rațiu îi răspunde lui Bănuțiu, semnându-și replica, dar fără să-i rostească numele. O face cu asprimea ce se pare că îl, caracteriza, cu duritate chiar, numindu-l *"un zburdalnic mascat, cu mintea întunecată, cu caracter îndoielnic și cu inima rea"*⁵⁴.

După o asemenea caracterizare pătimășă, canonicul Baziliu Rațiu reia, pe rând, toate învinuirile aduse lui și instituției, le numește drept calomnii și îl supune pe Bănuțiu unui adevărat rechizitoriu. Îl consideră ca fiind unul din cei ce a trecut prin seminar și a trăit în condițiile de aici, fără consecințe

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ G. Bogdan-Duică, op. cit., p. 196-197.

⁵⁴ Ibidem. Baziliu Rațiu, canonic și directorul Institutului de teologie, 2 martie 1843. Despre teologii din Blaj, Desmințire. Vasámapi Ujsag, nr. 464 din 2 aprilie 1843, reprodus de G. Bogdan-Duică, op. cit., p. 197-198.

dăunătoare. Susține că se bucura și se bucură de anumite avantaje, pe care, evident, este amenințat că le va putea pierde.

Atmosfera printre profesorii ce se întâlneau cu regularitate, la orele de prânz sau de cină, la cantina seminarului va fi fost desigur, după duelul din presă, incandescentă. La foarte scurtă vreme, ea va deveni chiar incendiară, datorită unei întâmplări neașteptate și cu consecințe morale grave. În Joia Patimilor din același an, 1843, potrivit tradiției creștine, dar și a unui mai vechi obicei al Bisericii de la Blaj, un teolog din cei 12, din anul IV, aleși ca episcopul să le spele picioarele în acea seară, nu a fost admis, iar în locul lui a fost numit altul, din anul III. *"Camarazii săi din anul IV – scrie Barițiu – iritați prin acea măsură luată de superiorii lor, în momentul când aveau să se prezinte la executarea acestei ceremonii rituale deneagă cu cerbie orice ascultare, aduc pe episcop, pe presbiterii concelebranți în nespusă confuzie și provoacă un scandal înfricoșător în biserică"*⁵⁵.

Incidentul din Joia Patimilor marchează momentul în care tabăra bărnuțiană pășește împotriva episcopului Lemeni *"pe față și începe/ să afișeze /deschis/ steagul răscoalei... în calitate de apărători ai drepturilor clerului"*⁵⁶.

Prilejul le-a fost oferit – după descrierile lui George Barițiu – de un grup de 39 teologi din cei patru ani ai Institutului teologic care, la 4 mai 1843, a înaintat episcopului Lemeni și consistoriului o lungă plângere împotriva vicerectorului Alexandru Arpad și a rectorului lor, canonicul Baziliu Rațiu, cerând destituirea lor, amenințând că în caz contrar se vor adresa guvernului. Revin asupra cererii la câteva zile, repetând și amenințarea că se vor adresa guvernului. La 13 mai, episcopul le răspunde. Promite investigații, le cere răbdare, iar pe teologii implicați în incidentul din Joia Patimilor îi mustră. Teologii sunt nemulțumiți de răspunsul primit și înaintează episcopului o nouă plângere, însoțită, pentru a treia oară, de amenințarea că se vor adresa guvernului, lucru pe care îl vor și face.

La 23 iunie, episcopul Lemeni trece la pedepsirea prin eliminare a celor 12 teologi din institut și-i obligă pe cei ce li s-au alăturat *"să-și caute alt mod de viață"*, adică să-și caute *"gazdă"* în oraș. Ei refuză, iar rectorul *"puse de le aruncă obiectele pe fereastră"*. *"Scandalul – spune din nou Barițiu – fu neauzit de mare"*⁵⁷. În ajutorul lor a sărit, a doua zi, grupul lui Simion Bărnăuțiu, format din nouă profesori, înaintând consistoriului un protest *"în termenii cei mai drastici și defăimători a rectorului, înfruntători fără cruțare pentru Consistoriu"* și apărând pe cei 39 teologi implicați⁵⁸.

La 6 iulie 1843, teologii pedepsiți primesc și din partea guvernului *"o rezoluțiune înfruntătoare"*⁵⁹, iar ei, nemulțumiți, se plâng împăratului. Cererea lor a fost rezolvată în spiritul tradițional al Curții imperiale: a fost trimisă primatului de Strigoni, căruia îi era subordonată episcopia de Alba-Iulia și Făgăraș. La fel a făcut și Lemeni. S-a adresat Curții de la Viena: *"Văzând episcopul Lemeni că unii profesori nu mai vor să știe de nici o subordonare și că urgia se întinde peste toată dieceza, a recurs la cancelaria Curții"*⁶⁰.

La 28 august 1843, se dispun cercetări *"pe calea primatului de la Strigoni"*⁶¹. Este un alt moment hotărâtor și semnificativ în desfășurarea conflictului. Intervin, în cercetarea și aplanarea lui, factori ai puterii statale și ai Bisericii, din afara episcopiei de la Blaj. Învinuirile se amplifică, acuzele sporesc, cuprind probleme speciale în care îl implică, direct sau indirect, pe episcopul Lemeni; sunt îndreptate împotriva lui, dar urmăresc, de fapt, reforme de structură. Izvorul lor se află, potrivit unui contemporan al acelor evenimente, preotul Ioan Turcu, în *"lozinka prezentului progresist care pe toți îi îndeamnă să-l urmeze"* și, în numele lui, toți cei ridicați împotriva episcopului *"s-au socotit chemați în spiritul vremii la aceea, ca să reformeze totul: biserica noastră, ritul nostru, clerul și națiunea, și au crezut așa că totul numai așa e bine, cun îl visează ei..."*⁶².

Era un punct de vedere exprimat, la sfârșitul lunii iulie 1843, din rândul celor ce au rămas apropiați episcopului Lemeni, care, fără îndoială, a surprins esența lucrurilor petrecute în vremea lui. Intențiile lui Lemeni față de Bărnăuțiu și ale întregului său grup au fost sesizate și de episcopul Lemeni, nu

⁵⁵ George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urma*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 634.

⁵⁶ Din scrisoarea lui Ioan Turcu din 31 iulie 1843 adresată lui Ștefan Moldvan, la C. Suci, Crâmpeie din procesul..., p. 35.

⁵⁷ George Barițiu, *Părți alese...* I, p. 636.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ *Observatorul*, 1881, nr. 6, p. 21.

⁶¹ Ibidem.

⁶² C. Suci, *Crâmpeie din procesul...* p. 32, 33.

pe deplin înțelese și, mai ales, acceptate. El a crezut că multe din principiile promovate vor strica cu vremea atât Bisericii cât și națiunii, iar opoziția manifestată Lemeni o explică nu prin dorința de a apăra *"drepturile clerului, căci – spune el – nu le-am vătămat, ci din râvna isbândirei, pentru că nu i-am lăsat de capu-și, spre înstrăinarea tinerimii și prin aceasta a Nației"*⁶³. Aceasta era situația episcopului Lemeni la sfârșitul anului 1843, când a început să fie învinovățit și de două încercări de atentate la viața lui Bămuțiu, care ar fi fost pregătite de episcop, o acuză, firește, imaginară⁶⁴.

La 4 spre 5 ianuarie 1843 și în toamna aceluiași an, la 21 septembrie, Simion Bămuțiu s-a crezut amenințat cu moartea prin două acțiuni puse la cale, după părerea sa, de către episcopul Lemeni. În consecință, trimite, în iarna anului următor, 1844, o lungă plângere împăratului împotriva episcopului Lemeni. A fost și la guberniul Transilvaniei, unde a cerut anchetă⁶⁵. S-a și făcut, dar Simion Bămuțiu n-a primit câștig de cauză. Lemeni, în toate scrierile sale, se disculpă convingător, iar George Barițiu, peste câteva decenii, explică, în temeiul unor mărturii, cum s-au desfășurat lucrurile⁶⁶. Simion Bămuțiu a rămas însă, până la sfârșitul vieții sale, convins de vinovăția episcopului Lemeni.

În această atmosferă încărcată, cu atâtea persoane aflate în conflict, lupta se intensifică, se adaugă noi piese la dosarul teologilor răzvrățiți, la al lui Bămuțiu și al susținătorilor săi, la al episcopului Lemeni și la al rectorului Baziliu Rațiu. Figura în jurul căruia se purtau discuțiile era canonicul Rațiu, comportarea acestuia și cererea de înlocuire a lui. Din septembrie 1843 a început să se vorbească intens și despre ceea ce în epocă s-a numit *"încercări de atentat"* împotriva lui Simion Bămuțiu. Conflictul se transformă, treptat, într-un adevărat proces ce va dura până în 1846 și în cadrul căruia grupul lui Bămuțiu va fi apărat de avocatul Konrad Schmidt de la Sibiu. Episcopului Lemeni i s-au înmulțit învinuirile. A mai fost acuzat *"de nepotism"* și *"delapidare de fonduri"*⁶⁷, pe lângă acuzele legate direct de situația lui Simion Bămuțiu, a celorlalți profesori înlocuiți de către episcop (în 1845) și a teologilor exmatriculați (în 1843).

Un sinod diecezan, compus din toți vicarii foranei, protopopii, viceprotopopii și administratorii protopopești, întrunit la Blaj la 17/27 septembrie 1845, a dezbătut învinuirile aduse și de o parte și de alta, l-a declarat pe episcopul Lemeni nevinovat, și i-a sancționat pe Simion Bămuțiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, ca pe niște *"calomniatori"*⁶⁸. Ultimii doi, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, se pierd și rămân în anonim.

Scoși din rândurile profesorilor de la Blaj, ei vor avea de acum înainte fiecare drunul lui⁶⁹. Destinul îi desparte, Bămuțiu va străbate în viață înălțându-se mereu. Va reveni la Blaj triumfător pentru a rămâne în istorie prin discursul său rostit la 2/14 mai 1848, și va trăi în capitala Moldovei până la sfârșitul vieții (1864), cu gândul la ai săi, dar și dăruind studenților ieșeni, cu generozitate, marea lui știință de carte și iubire de neam. Semn al prețuirii sale la Iași, sunt cel puțin două împrejurări. I se propune, în două rânduri (1860 și 1863), să fie ales rector al universității ieșene, propunere neacceptată de Simion Bămuțiu. Apoi, la doi ani de la moartea lui, aceeași universitate, prin rectorul ei de atunci, Titu Maiorescu, îi eternizează memoria printr-un bust dezvelit *"cu o mare solemnitate și cu un mare număr de invitați"*⁷⁰. Cei de acasă, din părțile sălăjene, se gândesc, la moartea episcopului Ioan Alexei al Gherlei (1863), să-i ofere scaunul episcopal rămas vacant⁷¹.

Episcopul Ioan Lemeni în vremea revoluției

Perioada revoluției din anii 1848-1849 (pregătirea, desfășurarea și sfârșitul ei) înseamnă a doua mare încercare pentru episcopul Ioan Lemeni. Era la fel de mare și pentru episcopul ortodox Andrei

⁶³ Din scrisoarea lui Lemeni către Șuluțiu din 23 decembrie 1843, după C. Suci, Crâmpie din procesul...p. 37.

⁶⁴ Vezi pe larg ibidem, p. 51-80.

⁶⁵ Observatorul, 1881, 4, nr. 6, p. 21.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem, 1884, 4, nr. 7, p. 25

⁶⁸ C. Suci, Crâmpie din procesul..., p. 25-26. Vezi și G. Barițiu, Părți alese...I, p. 760-762.

⁶⁹ Demetriu Boer pleacă din Blaj (avea 33 ani), îmbrățișează o nouă carieră, cea de jurist. Ajunge președintele Tribunalului din Aiud, unde rămâne până la sfârșitul vieții (1871); Grigore Moldvai și-a pierdut catedra la 39 de ani și a fost scos din rândurile clerului. Ajunge învățător la Brașov, unde de asemenea a rămas până la moarte; Simion Bămuțiu urmează în anii 1845-1848 cursurile Academiei de drept din Sibiu, participă la revoluția din Transilvania (1848-1849). Face călătorii la Constantinopol, Triest, Viena. În 1850 se înscrie la Facultatea de drept din Viena. În 1852 e la Pavia, unde doi ani mai târziu își ia doctoratul în drept. În 1855 ajunge profesor de logică la liceul din Iași. Din 1858 a ocupat catedra de filozofie și cea de drept la Universitatea din Iași, unde se înscrie într-o lojă masonică după afirmațiile cercetătorului Gelu Neamțu. Bănuiește că a fost recrutat în masonerie la Sibiu unde și înainte de 1848 a existat, susține Gelu Neamțu, o lojă masonică din care făcea parte și Ioan Pioaru Molnar. Peste șapte ani, îmbolnăvindu-se, se întoarce în Ardeal. Moare pe drum, la Valea Almașului.

⁷⁰ Mircea Popa, Ultimii ani ai lui Simion Bămuțiu la Iași, Acta Musei MP 1980, 4, p. 527.

⁷¹ C. Suci, Bămuțiu, candidat de episcop, Sălajul, 1926, 7, nr. 17, p. 1-2.

Șaguna. Atitudinile lor au fost, în această vreme, identice sau mult apropiate până la un punct. Deosebirea fundamentală constă în faptul că Șaguna, prin revoluție, a intrat în viața politică, iar Lemeni, la sfârșitul ei, a fost obligat să se despartă de ea, odată cu pierderea calității de episcop, ca urmare a demisiei ce i-a fost impusă de guvernatorul Transilvaniei.

Cum mai arătam, era o măsură de pedeapsă venită dinspre autoritatea imperială pentru apropierea sa, în timpul revoluției, de Kossuth Lajos, căpetenia revoluționarilor maghiari. I s-a imputat, apoi, chiar de către o parte din contemporanii săi și, mai târziu, de către istoriografia noastră, atitudinea lui în vremea pregătirii și desfășurării revoluției, fiind considerată promaghiară. Un adevăr ce nu poate fi contestat. Nu l-a negat nici episcopul Lemeni și nimeni nu-l va putea nega. Acest adevăr se cere însă explicat prin cauzele și limitele sale, judecat în contextul vremii lui și ținându-se seama de statutul său ca șef al unei instituții ecleziastice, e drept, dar nu total independentă de puterea politică. Cel puțin așa au înțeles cei doi episcopi români din vremea revoluției și, în consecință, s-au comportat ca atare.

În cercurile revoluționare se vorbea, firește, de o dorință a românilor transilvăneni de a se uni cu Țara Românească și Moldova. O receptaseră și organele puterii politice maghiare. Nu întâmplător s-a susținut și s-a pregătit, din partea acesteia, uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Marea noastră unire era atunci doar o aspirație, iar uniunea cu Ungaria o realitate, nedorită, e drept, de națiunea română. E un mare merit al celor ce au contestat-o și o greșală tot mare a celor ce au acceptat-o. S-a vorbit în timpul revoluției de drepturile națiunii române – politice, sociale și spirituale. Episcopii Lemeni și Șaguna, și-au îndreptat privirile spre Viena sau Budapesta, dar au susținut, în toate împrejurările, împlinirea dezideratelor națiunii. E, firește, o vină (în parte, explicabilă) și, evident, un merit (desigur, mult umbrat). În circularele emise de episcopul Lemeni (ca și în cele trimise de Șaguna), câștigarea drepturilor pe seama națiunii române erau legate de atitudinea pașnică față de puterea politică.

La 1 aprilie 1848, Lemeni trimite o circulară preoților prin care îi îndeamnă ca, în eventualitatea unor tulburări, să-și aducă aminte învățătura creștină, de a se da împăratului ce este al împăratului, de a fi *"supuși puterilor mai înalte"* și de a aștepta *"mângâiere, ușurare și dreptate"*, cu convingerea că vor fi date *"fieștecărei semenții fără distingerea națiunii și religiunii"*, singura modalitate de a câștiga ceea ce dorea națiunea română – credea Lemeni – este *"cererea"* și *"ruga"*, adresate pe cale pașnică puterii politice⁷².

Mișcările cresc însă numeric și în intensitate. Proportional, crește și teama puterii față de ele. În consecință, guvernul cere celor doi episcopi să intervină pentru oprirea Adunării poporului, convocată la Blaj pentru Duminica Tomei. A doua zi, episcopul Lemeni a și trimis o circulară tuturor vicarilor episcopali, protopopilor principali și secundari, administratorilor protopopiatelor unite, prin care le comunică *"împuternicirea Gubernului"* de a se aduna doar elita, la o anumită dată, și nu oamenii de rând, *"nimenea putând sta bun, cum că acea mulțime va rămâne între hotarele cuvînții"*⁷³.

Lemeni a încercat să oprească venirea mulțimii la Adunarea de la Blaj din Dumineca Tomei⁷⁴, și să îndemne, după adunare (din nou la cererea guberniului)⁷⁵, îndeplinirea sarcinilor iobăgești *"până ce dieta, care se va întruni în orice caz la sfârșitul acestei luni /aprilie /, va aduce o hotărâre în această problemă"*⁷⁶.

La 26 aprilie 1848, cei doi episcopi, Lemeni și Șaguna, primesc fiecare din partea guberniului Transilvaniei un răspuns la hotărârile luate de ei de a se ține, la Blaj și Sibiu, în 15 mai, adunările propuse. Guberniul a aprobat ținerea lor. *"Nu sunt împotriva ținerii unei adunări alcătuite dintr-un număr redus de persoane alese și inteligente"* – scria guvernatorul Teleki episcopului Lemeni. Cerea în schimb și lui, și lui Șaguna, asigurarea liniștii publice și limita aria de cuprindere a discuțiilor purtate și a hotărârilor luate. *"...În acea adunare să se discute numai structura petiției ce urmează a se înainta proximei Diete și nimic alceva. În orice caz să nu se poarte discuții și să nu se adopte sub nici o formă hotărâri care ar periclita liniștea și securitatea publică"*. Petiția ce urma să fie trimisă Dietei trebuia *"să poarte pecetea moderației. atât în conținut cât și în formă"*⁷⁷.

⁷² Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, vol. I. București, 1977, p. 233.

⁷³ Ibidem, vol. II, p. 108.

⁷⁴ Ibidem, vol. III, p. 173, 319.

⁷⁵ Ibidem, p. 320.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, vol. II, p. 300.

Lemeni a înțeles – în mod greșit, firește – să apere acest punct de vedere al stăpânirii și să-l pună în aplicare, detașându-se de aripa revoluționară. Credința sa, pe care a mărturisit-o deschis în acele zile, era că totul o să se desfășoare potrivit celor îngăduite de forurile superioare. Aceasta însemna întrunirea la 15 mai numai a celor *"ce se pricep la lucruri, că aceștia vor cugeta asupra evenimentelor și nu vor uita să înainteze petiția națiunii la locul cuvenit"*. Mulțimii i-a cerut *"să se supună dregătorilor și să aștepte rezultatele legislației"*⁷⁸.

La fel a gândit și a acționat și episcopul Șaguna. În pastorală sa din 16 mai, dată la Blaj, invocând intențiile împăratului de *"a șterge iobăgia"* promițând sancționarea unei legi pregătite în acest scop de dieta ce urma a se *"ține la Cluj în 17/29 mai"*, invocând voința *"părintească"* a oamenilor politici și a domnilor de pământ de a veni în ajutorul tuturor, Șaguna dădea sfat arhieresc credincioșilor săi să fie *"și de acum înainte, ca și până acum, cu frica lui Dumnezeu, cu credință cătră împăratul nostru și cu cinstire și ascultare cătră dregătorii voștri mirenești și să știți că înlesnirea greutăților sărăcimei curând se va înființa, numai una este de lipsă, ca până la vremea aceea să fiți cu ascultare către domnii voștri pământeni, până când pre calea legii se va înlesni iobăgia voastră..."*⁷⁹.

Lemeni și Șaguna au încercat constant în vremea revoluției să inspire poporului încredere în dreptatea ce o vor face românilor *"domnii de pământ"* (marii proprietari) și *"domnii politicieni"* (guvernanții din acea vreme). De această atitudine a lor a încercat să profite stăpânirea și să formuleze concluzia potrivit căreia amândoi episcopii (fiecare în felul său însă) au fost de partea puterii, Lemeni de partea guvernului ungar, Șaguna de partea Vienei imperiale, iar de aici s-a ajuns, cu timpul, la sentințe globale, foarte aspre. Au greșit, desigur, amândoi episcopii în vremea revoluției; unde, cât și de ce?

Nu vom încerca un posibil răspuns. Toate întrebările cheamă doar la meditație și presupun, oricum, o mai profundă cercetare... Apoi, Istoria – s-a spus de multă vreme – nu este o instanță de judecată, iar istoricii nu sunt, în consecință, nici ei judecători. Menirea noastră este de a povesti adevărul (atât cât îl putem cunoaște), fără părtinire și fără ură, lăsând apoi cartea de istorie deschisă celor de azi și de mâine, spre *"înțeleaptă îndreptare și învățătură"*.

L' ÉVÊQUE IOAN LEMENI (1832 – 1850) ET LES PROBLÈMES DE SON EPOQUE

Résumé

L'article présente quelques problèmes du temps de l' évêque Ioan Lemeni et la façon dont il s'y est impliqué, en tant que hiérarque des Roumains unis ; Lemeni dans le jugement des gens et de l'histoire ; causes et prémisses dans le „ processus léménien” : actions, fait, conséquences „ le grand Synode de l'Évêché de Făgăraș”, „L'Incident du lundi Saint” ; la révolution de 1848 et l'Évêché Ioan Lemeni.

⁷⁸ Ibidem, vol. III, p. 370.

⁷⁹ Ibidem, vol. IV, p. 93-94.